

MECMÛ‘ATÜ‘L-FEVÂYİD‘DEKİ TIBBİ SÖZ VARLIĞI

Güllü ÖZDEMİR*

Öz

Eski Anadolu Türkçesi döneminde farklı bilim dalları üzerine pek çok eser verilmiştir. Bu bilim dallarından biri olan tıp alanında yazılmış eserlerden biri de Hekim Beşir Çelebi'nin *Mecmû‘atü‘l-Fevâyid* adlı eseridir. Tıp alanında yazılan bu ve benzeri eserler gerek söz varlığı gerekse söz konusu alanın terimleri açısından oldukça önemlidirler. Eser, tıbbi terimler konusunda oldukça fazla malzeme ihtiva etmektedir. Bu çalışmada *Mecmû‘atü‘l-Fevâyid*‘deki tıbbi söz varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mecmû‘atü‘l-Fevâyid, Hekim Beşir Çelebi, Tıp Terimleri.

MEDICAL VOCABULARY IN MECMÛ‘ATÜ‘L-FEVÂYİD

Abstract

Many works on different disciplines were given in Old Anatolian Turkish period. One of the works written in the field of medicine is Hekim Beşir Çelebi's works called *Mecmû‘atü‘l-Fevâyid*. Written this work and similar medicine works are very important in terms of both vocabulary and terms in the medicine field. The present work contains a lot of materials about medicine subject. In this study, the medical vocabulary of *Mecmû‘atü‘l-Fevâyid* was studied to be determined.

Key Words: Mecmû‘atü‘l-Fevâyid, Hekim Beşir Çelebi, Medical Terms.

1.GİRİŞ

Orta Asya'da göçebe bir topluluk olarak yaşamış olan Türkler için bu hayat tarzının getirdiği bazı zorunluluklar vardır. Bunlardan bir tanesi zor tabiat şartlarıyla baş edebilmek için sağlam ve sıhhatli bir bedendir. Ancak bozkır kültürünü yaşayan bu Türk topluluklarında bilimsel bir tıptan bahsetmek mümkün değildir. Tabiata ve toprağa yakın yaşayan atalarımız, sağlık ile ilgili problemlerini genellikle dinî inançların hâkim olduğu halk hekimliğiyle gidermeye çalışmışlardır (Bayat, 2010: 239).

İslamiyet'ten önce Türklerde görülen inanç sistemlerinden biri de Şaman inancıydı. Şaman inancının dinî lideri *şaman*, *kam* veya *baksı* adıyla anılan büyücü-hekimlerdi (Bayat 2010: 239). İnsanlar bildik yöntemlerle çözemediği başta kişilerin veya topluluğa ait hayvanların hastalığı olmak üzere kuraklık, baş edilemeyen dış saldırılar, doğal afetler gibi doğaüstü güçlere ihtiyaç duyulan durumlarda şamana (kama) başvururlardı (Gürkan, 2010: 10).

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: gullubosca@gmail.com. ORCID: 0000-0002-7769-1247.

İslamiyet'ten önceki tıp alanında yazılı ilk eserler ise Uygurlar dönemine ait yazmalardır. Araştırmalar neticesinde bu metinlerin başta Vabghata'nın *Astângahrdayasamhitâ*'sı olmak üzere *Yogasataka*, *Siddhasâra* adlı meşhur Hint tıp kitaplarından tercüme edildiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla Uygur tıp bilgilerinin büyük ölçüde Sogd ve Çin dillerinden ve Sanskritçeden tercüme yoluyla elde edildiği söylenebilir (Bayat, 2010: 249).

X. yüzyıldan itibaren Türkler, İslamiyet'i kabul ederek topluluklar hâlinde Müslüman olmaya başlamışlardır. Dolayısıyla Türkler arasında İslam tıbbının giderek egemen hâle gelmesiyle bilim dili olarak Arapça kullanılmaya başlanmıştır (Gürkan 2010: 11). Bilim dilinin Arapça oluşu, Türk hekimlerinin de eserlerini genellikle Arapça yazmalarına yol açmıştır (Önler, 1990: 358).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde de tıp alanında pek çok eser önce Arapça kaleme alınmıştır. Ancak XIV. yüzyıldan sonra Türkçeye verilen önemin artmasıyla eserler Türkçe kaleme alınmaya başlanmıştır. Telif veya tercüme edilen bu eserlerin çoğunda yazılış tarihlerinin kaydedilmemesi ilk Türkçe tıp kitaplarının kronolojik sıraya konmasını güçleştirmektedir (Erdağı, 2001: 47). Kaynaklarda Anadolu'daki Türkçe yazılmış ilk tıp eseri olarak kabul edilen *Tuhfe-i Mübârizî*'nin (Koman, 1955: 690; Bayat, 2010: 276) de bilinen iki nüshasında yazılış ve istinsah tarihlerinin olmayışı, müellifi ve mütercimi olan Hekim Bereket hakkında fazla bilginin bulunmaması ve eserin ithaf edildiği Hüdâvendigâr Melikü'l-ümerâ Mübârizü'd-din unvanının kime ait olduğu anlaşılmamasından (Erdağı, 2001: 48-49; Erdağı Doğuer, 2013: 12) dolayı Türkçe yazılmış ilk tıp eseri olduğu görüşünün ihtiyatla karşılanmasında fayda vardır.

Türkçe yazılan ilk tıp eserlerini kronolojik olarak bir sıraya koymak güç olsa da Anadolu'da tıp dilinin Türkçeleşmesinin XIV. yüzyılın ikinci yarısında başladığı söylenebilir (Bayat, 2010: 282).

Bu dönemde tercüme veya telif pek çok Türkçe tıp eseri kaleme alınmıştır. Bunlardan biri de Hekim Beşir Çelebi'nin *Mecmû'atü'l-Fevâiyid* adlı eseridir. Eser, Hekim Beşir Çelebi tarafından Karamanoğlu İbrahim Bey'e sunulmuştur. Üç nüshası bulunan eserin ilk nüshası Paris Bibliothéque Nationale'de Supplement Turc 234'te kayıtlı Paris nüshasıdır. İkinci nüsha Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesi'nde 684 numarada kayıtlı Cerrahpaşa nüshasıdır. Üçüncü nüsha ise Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü'nde E-106 numarada kayıtlı Konya nüshasıdır (Özdemir, 2018: 9).

Paris nüshasını ayrıntılı bir şekilde anlatan Blochet, telif tarihini H. 840/ M. 1436 olarak bildirirken, istinsah tarihini XVIII. yüzyıl olarak vermiştir. Bu nüsha otuz bölümden oluşmuş olup 282 varaktır (Blochet, 1932: 274-275). Paris nüshasının Konya nüshasıyla karşılaştırıldığında bu iki nüshanın birbirinden bağımsız iki farklı eser olduğu yönünde bir görüş de mevcuttur. Böler, her iki nüshada da *Mecmû'atü'l-Fevâiyid* adıyla Beşir Çelebi'ye ait olduğu belirtilen bölümlerden sonra farklı eserlerden alındığı belli olan kısımların yazmaya dâhil edildiğinden bahsetmiştir. Dolayısıyla bu yazmaların aynı eserin farklı nüshaları olarak görmenin güç olduğunu, bu nüshaların birbirinden bağımsız iki farklı eser olarak değerlendirilebileceğinden bahsetmiştir (Böler, 2013: 501.).

Cerrahpaşa nüshası 36 varak olup her sayfada 21 satır vardır. *Mecmû'atü'l-Fevâ'id* nüshanın 3-24. varakları arasında kalmaktadır. 24. varakta "Temmet Mecmû'atü'l-Fevâ'id" ifadesiyle eser son bulmuştur. 25-34. varaklar arasında başka bir metne ait ilaç terkipleri vardır. 35. varakta "Türki İbn-i Baytârın içinde olan müfredât icmâlen yazılıp adını Münteheb-ı İbn-i Baytâr koduk" ifadesinden sonra elif harfiyle başlayan tıbbi kelimelerle ilgili bilgi verilmiştir. Nüshanın sonunun eksik olmasından dolayı istinsah tarihi veya müstensih isminin tespiti mümkün olmamıştır (Özdemir, 2018: 11).

Konya nüshası 110 varak olup her sayfada 15 satır bulunmaktadır. Eser on dört bölümden oluşup her bölümde çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılabilecek terkiplerden bahsetmektedir. Eser Hüseyin bin Muhammed tarafından 20 Şevval 986 (1578) tarihinde istinsah edilmiştir. İlk varakta eserin planından bahsedilirken bap numaraları Arapça sıra sayı sıfatı ile yazılırken metin içinde bunların Türkçesi tercih edilmiştir. Konya nüshasının planı şu şekildedir: **Bâb-ı Evvel**¹ ma'âcin beyânındadır (2a/6). **Bâb İkinci**² müferrihleri beyân ider (4a/5). **Bâb Üçüncü**³ cevârişleri bildürür (5b/4). **Bâb Dördüncü**⁴ tütüyâları ve göz otların beyân ider (5b/10). **Bâb Beşinci**⁵ müşhil şerbetleri ve hâbları ve şafları bildürür (6b/13). **Bâb Altıncı**⁶ kurşlar terkîblerin beyân ider ve hâbblar bildürür (9a/1). **Bâb Yedinci**⁷ merhemleri beyân ider (12b/3). **Bâb Sekizinci**⁸ yağlar 'ilmini bildürür (13a/10). **Bâb Toğuzuncu**⁹ yağuları bildürür (14b/12). **Bâb Onuncu**¹⁰ tılâları bildürür (16b/10). **Bâb On birinci**¹¹ hummâları ve aqsâmı bildürür (20a/3). **Bâb On ikinci**¹² na'ûl ve lahlaḥayı bildürür (21b/11). **Bâb On üçüncü**¹³ süfüfları beyân ider ve la'ûkları bildürür (22a/10). **Bâb On dördüncü**¹⁴ müfid terkîbler 'ilmin bildürür (23a/3). *Mecmû'atü'l-Fevâ'id* 33. varakta sona ermekte ve bundan sonraki kısımda tıp konulu başka bölümler yer almaktadır (Özdemir, 2018: 12-14).

Bu çalışmada yukarıda kısaca bahsedilen *Mecmû'atü'l-Fevâ'id* adlı eserdeki tıbbi söz varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu ve benzeri tıp alanında yazılan eserler gerek söz varlığı gerekse söz konusu alandaki terimler açısından oldukça önemlidirler. Bu çalışmanın da ilgili bilim dallarındaki araştırmalara kaynak teşkil edeceği umulmaktadır.

¹ Bâb-ı evvel K: evvel bâb C

² Bâb ikinci K: ikinci bâb C

³ Bâb üçüncü K: üçüncü bâb C

⁴ Bâb dördüncü K: dördüncü bâb C

⁵ Bâb beşinci K: beşinci bâb C

⁶ Bâb altıncı K: altıncü bâb C

⁷ Bâb yedinci K: yedinci bâb C

⁸ Bâb sekizinci K: sekizinci bâb C

⁹ Bâb toğuzuncu K: toğuzuncü bâb C

¹⁰ Bâb onuncu K: onuncü bâb C

¹¹ Bâb on birinci K: on birinci bâb C

¹² Bâb on ikinci K: on ikinci bâb C

¹³ Bâb on üçüncü K: on üçüncü bâb C

¹⁴ Bâb on dördüncü K: on dördüncü bâb C

2. İlaç Yapımında Kullanılan Bitki Adları

- ‘ades *Ar.* Mercimek (*Lens culinaris*) *krş.* mercimek.
afsentīn *Yun.* Anadolu’da doğal olarak bulunan bir yavşan türü, pelin otu (*Artemisia absinthium*).
ağac kavunu Ağaç kavunu (*Citrus medica*).
aķākıyā *Far.* Akasya ağacı (*Robinia pseudoacacia*).
aķ behmen *T.+Ar.* Kuduz otu, kırmızı türüne kızıl behmen, beyaz türüne ak behmen adı verilir (*Centaurea behen*) *krş.* behmen-i ebyaz, behmen-i sepīd.
aķ fūlfūl *T.+Ar.* Beyaz biber (*Piper nigrum*).
‘aķırğarḥ *Ar.* *bk.* ‘āķırğarḥā.
‘aķırḥā *Ar.* *bk.* ‘āķırğarḥā.
aķırğarḥa *Ar.* *bk.* ‘āķırğarḥā.
‘aķırğarḥa *Ar.* *bk.* ‘āķırğarḥā.
‘āķırğarḥā *Ar.* Nezle otu, pire otu (*Anacyclus pyrethrum*).
anduz Andız otu, kökü ilaç olarak kullanılan bir bitki (*Inula helenium*).
ardıc Ardıc ağacı ve yemişi (*Juniperus*).
arduc *bk.* ardıc.
arpa Buğdaygillerden bir bitki (*Hordeum vulgare*).
ās *Ar.* Mersin ağacı ve yemişi (*Myrtus communis*) *krş.* mermāḥūr, mersin, murd.
‘aşūr *Ar.* Aspir denilen, çiçekleri safran yerine boya maddesi olarak kullanılan bir bitki, yalancı safran (*Carthamus tinctorius*).
ayva Ayva (*Cydonia vulgaris*).
ayvadana *Yun.* Ayvadana otu, halk arasında misk otu, civanperçemi, yavşan otu olarak da bilinir (*Achillea*).
ayvaṭana *Yun.* *bk.* ayvadana.
‘azbe *Ar.* Ilgın ağacı, çalı görünüşünde küçük ağaçlardır (*Tamarix*) *krş.* gezmāzū, ılgun.
bābūnec *Far.* Papatya çiçeği (*Matricaria chamomilla*).
bādām *Far.* Badem ağacı ve bu ağacın yaş ya da kuru yenilen yemişi (*Amygdalus communis*).
bādem *Far.* *bk.* bādām.
bādīlcān *Ar.* *bk.* bādīncān
bādīncān *Ar.* Patlıcan (*Solanum melongena*) *krş.* mağād.
bādrenbūye *Far.* Oğul otu, melisa, kovan otu (*Melissa officinalis*) *krş.* dādrenbū, kovan otu, ṭataranbū, ṭataranbū.
bādrūc *Far.* Yabani reyhan (*Ocimum*).
baķķam *Ar.* Kırmızı boya ağacı (*Caesalpinia echinata*) *krş.* demū'l-aḥaveyn, ḥūn-ı siyāvuşān, iki kardeş kanı, siyāvuşān.
baķla *Ar.* Bakla, yeşil kabuklu ve taneli bir bitki (*Vicia faba*).
balçık ḥurmāsı *T.+Far.* Sandıklara basılarak kurutulan hurma, balçık inciri (*Ebenaceae*).
başal-ı ‘unşul *Far.* Yaban soğanı, ada soğanı (*Urginea maritima*).
behmen *Ar.* Kuduz otu, kırmızı türüne kızıl behmen, beyaz türüne ak behmen adı verilir (*Statice limonium*, *Centaurea behen*).

- beahmen-i aḥmer** *Far.* Kızıl beahmen (*Statice limonium*) *krş.* beahmen-i sürḥ.
beahmen-i ebyaz *Far.* Ak beahmen (*Centaurea behen*) *krş.* aḳ beahmen, beahmen-i sepīd.
beahmen-i sepīd *Far.* Ak beahmen (*Centaurea behen*) *krş.* aḳ beahmen, beahmen-i ebyaz.
beahmen-i sürḥ *Far.* Kızıl beahmen (*Statice limonium*) *krş.* beahmen-i aḥmer.
belādır *Far.* Beladır ağacı (*Semecarpus anacardium*).
belīlec *Far.* Helile otu, kara helile ve sarı helile gibi türleri bulunur (*Terminalia*) *krş.* helile.
bellūd *Ar.* *bk.* bellūt.
bellūt *Ar.* Meşe ağacı, pelit (*Quercus ballota*).
benc *Ar.* Bengilik otu, kırmızı tatula (*Datura fastuosa*).
benefşe *Far.* Menekşe (*Viola*).
benevş *Far.* *bk.* benefşe.
besbāse *Ar.* Küçük Hindistan cevizi (*Myristica fragrans*).
besfāyic *Ar.* Bespaye, kaya eğreltisi (*Polypodium vulgare*).
bezīr *Ar.* Keten tohumu; keten tohumundan çıkan yağ (*Linum usitatissimum*).
boy Boy otu (*Trigonella joenumgraecum*).
bögrülce Börülce, fasulyeye benzeyen bir bitki türü (*Vigna sinensis*).
bögürtlen Bögürtlen (*Rubus*).
buğday Buğday (*Triticum*).
buḫaḳ Baklagillerden, taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi (*Vicia ervilia*).
buḫraḳ Üç köşeli diken (*Tribulus terrestris*).
buḫraḳ *bk.* buḫraḳ.
buyan Meyan kökü (*Glycyrrhiza glabra*).
büzīdān *Far.* Tilki taşağı, it kasarı, koç otu (*Solanum nigrum*).
büber *Yun.* Biber (*Capsicum annuum*).
bünn *Ar.* Kahve çekirdeği (*Coffea liberica*).
cāvşīr *Ar.* Çavşir otu ve bundan elde edilen tıbbi bir zamk (*Ferula alaeochytris*) *krş.* cünd-i bīdester.
cedvār *Ar.* Farsça mah-ı pervin de denilen, zencefil cinsinden kokusu uyarıcı olarak kullanılan bir safran kökü (*Curcuma zedoaria nigra*).
centiyāne *Yun.* Centiyan, büyük kantaron, eşek turpu (*Gentiane lutea*).
ceviz *Ar.* Ceviz (*Juglans regia*).
cırcır Su teresi, gerdeme, ıspatan (*Nasturtium officinale*).
cülnār *Far.* *bk.* gülnār.
cünd-i bīdester *Far.* Kunduz taşağı otu, çavşir (*Ferula alaeochytris*) *krş.* cāvşīr.
çadır *Far.* Çadır çiçeği, mahmude otu, kuzu sarmaşığı (*Convolvulus scammonia*).
çam Çam ağacı (*Pinus*).
çāvşīr *Ar.* *bk.* cāvşīr.
çeşmezen *Far.* Çalı dikenini, İsa dikenini, kara diken, sincan dikenini (*Paliurus spina*).
çiğdem Çiğdem çiçeği, sarı veya mavi çiçekli bir bitki türü (*Crocus*).
çiriş *Far.* Çiriş otu, dağ pırasası, sarı zambak, yabani pırasa (*Eremurus spectabilis*) *krş.* siriş, şiriş.

- çivit** Çivit otu, deve mercimeği, guvşak, yapraklarından mavi boya elde edilen bir bitki türü (*Isatis tinctoria*).
- çoğan** Çöven otu, dişi çöven, helvacı çöveni, helvacı kökü (*Gypsophila*).
- çörek otı** Çörek otu, karaca otu, siyah kimyon (*Nigella sativa*).
- çügündür** *Far.* Pancar, kırmızı pancar, yabancı pancar (*Beta vulgaris*).
- çülnâr** *Far. bk.* gülnâr.
- dâdrenbû** *Far.* Kovan otu, oğul otu, melisa otu, tatramba, terme otu (*Melissa officinalis*) *krş.* bâdrenbûye, kovan otı, tațaranbû, tataranbû.
- dafnî** *Yun. bk.* defne.
- dâr-ı fülful** *Far.* Uzun biber (*Piper longum*).
- defne** *Yun.* Defne ağacı, har ağacı (*Laurus nobilis*) *krş.* mâzeryün.
- demü'l-aḥaveyn** *Ar.* İki kardeş kanı ağacı (*Calamus draco*) *krş.* baḳḳam, ḥün-ı siyâvuşân, iki kardeş kanı, siyâvuşân.
- demür dikenî** Demir dikenî, çarık dikenî, demir bıtırığı, deveçökerten (*Tribulus terrestris*).
- derûnec** *Far.* Akrep kuyruğu, akrep otu, çıyan otu (*Polygonum bistorta*).
- derûnec-i 'aḳrebî** *Far. bk.* derûnec.
- ebem gümeçî** Ebe gümeçî, develik, kömeç (*Malva sylvestris*).
- ebhül** *Far.* Kara ardiç, ardiç yemişi (*Juniperus sabina*).
- eftimûn** *Yun.* Bostanbozan, bağbozan, cinsaçı, gelinsaçı, kızıl sarmaşık (*Cuscuta*).
- egir** Eğir otu, azak eğiri, eğil, hazanbel, yel otu (*Acorus calamus*).
- egren** Kızılçık denilen meyve, eğren, eyir, güren, kevren (*Cornus*).
- emle** *bk.* emlec.
- emlec** *Far.* Amlac olarak bilinen bitki ve bu bitkinin meyvesi (*Phyllanthus emblica*).
- emrüd** *Far.* Armut (*Pirus communis*).
- enâr** *Far.* Nar (*Punica granatum*) *krş.* nâr, rummân.
- encebâr** *Ar.* Beşparmak otu, hayıt, acı ayıt (*Potentilla reptans*).
- erük** Erik (*Prunus domestica*).
- esârûn** *Yun.* Avşar otu, afşar otu, çetük otu, çobandüdüğü, meyhaneci otu (*Asarum europaeum*).
- evelek** Evelik, labada, develik, düvelik, ebelik, efelek otu (*Rumex*).
- fâşirâ** *Sür.* Bir tür sarmaşık (*Viburnum gallorum*).
- favâniya** *Ar.* Ayıgülü, şakayık, yer şakayığı (*Paeonia*).
- felencmüşk** *Ar.* Karanfil yarpuzu, yarpuz, misk otu (*Mentha pulegium*).
- ferencmüşk** *Ar. bk.* felencmüşk.
- ferfiyûn** *Ar.* Sütleşen otu, sütlü ot, sütlücen (*Euphorbia*).
- feslegen** *Yun.* Bahçelerde ve saksıda yetiştirilen kokulu bir bitki, feslegen, reyhan (*Ocimum basilicum*).
- fınduḳ** *Ar.* Fındık (*Corylus maxima*).
- fıstık** *Ar.* Fıstık (*Pistacia vera*).
- fû** *Ar.* Girit sünbülü, büyük kedi otu (*Valeriana dioscorides*).
- fûfen** *Far.* Fufal ağacı, arek hurması (*Area catechu*).

- fülfül** *Ar.* Biber (*Piper nigrum*).
- gelincik** Gelincik çiçeği, kırmızı ve otsu bir bitki (*Papaver*).
- gezmâzû** *Far.* Azbe, ılgın ağacı, ılgın yemişi (*Tamarix*) *krş.* 'azbe, ılgun.
- ğüre** *Far.* Koruk, olmamış, ham üzüm (*Sedum album*) *krş.* hışrem, koruk.
- gül** *Far.* Gül (*Rosa*).
- gül-i sürh** *Far.* Kırmızı gül (*Rosa gallica*).
- gülnâr** *Far.* Nar çiçeği (*Flos granati*).
- günlük** Kışın yapraklarını döken, çınar görünüşünde bir ağaç, günlük ağacı (*Liquidambar orientalis*) *krş.* mî'a.
- güyegü** Güveği otu, kekik otu, zater, kaya kekiği (*Satureja thymbra*).
- hanzâl** *Ar.* Ebû cehil karpuzu, acı elma, acı karpuz (*Citrullus colocynthis*).
- harbak** *Ar.* Çöpleme otu, siyah ve beyaz olmak üzere iki çeşidi vardır.
- hardal** *Ar.* Eşek turpu, hardal otu, ak hardal ve yabani hardal olmak üzere iki çeşidi vardır (*Sinapis arvensis*).
- haşhaş** *Ar.* Haşhaş, keyif otu (*Papaver somniferum*).
- hatmî** *Ar.* Hatmi, gülhatmi, gülhatem, deve gülü (*Althaea officinalis*).
- hatun tuzluğu** Kadıntuzluğu da denilen dikenli bir çalı, karamuk, amberbaris, diken üzümü (*Berberis crataegina*) *krş.* kadın tuzluğu, karamuğ, zirişk, zerşek.
- havelân** *Far.* Cehri, 3 metre kadar yükselebilen dikenli bir ağaç. Meyveleri küremsi, iç kısmı sarı renklidir (*Rhamnus petiolaris*).
- havlincân** *Far.* Zencefilgillerdendir, Türkçede kulunç otu denir (*Alphina galanga*).
- havuc** *Far.* Havuç (*Daucus carota*) *krş.* keşür.
- hayy-ı 'alem** *Far.* Kaya kuruğu, dam kuruğu (*Sedum*).
- helile** *Far.* Helile otu, kara helile ve sarı helile gibi türleri bulunur (*Terminalia*) *krş.* belilec.
- helilec** (*Far.*) *bk.* helile.
- helimûn** *Far.* Dağ pazısı, labada (*Rumex conglomeratus*).
- helyün** *Ar.* İsfirâc, kuşkonmaz (*Asparagus officinalis*).
- hışrem** *Ar.* Koruk, olmamış, ham üzüm (*Sedum album*) *krş.* ğüre, koruk.
- hiyâr** *Ar.* Salatalık (*Cucumis sativus*).
- hiyârşenbe** *Ar.* Hiyârşenber, acur (*Cucumis flexuosus*).
- hîl** (*Far.*) Hil otu, kakule otu (*Fructus cardamomi*) *krş.* kâkule.
- hummâş** *Ar.* *bk.* hummâz
- hummâz** *Ar.* *bk.* hummâz
- hummâz** *Ar.* Kuzukulağı, ekşimik, oğlakkulağı, şeytankulağı, turşu otu (*Rumex acetosella*).
- hûn-ı siyâvuşân** *Far.* İki kardeş kanı ağacı, bakam ağacı (*Calamus draco*) *krş.* bakkam, demü'l-aḥaveyn, iki kardeş kanı, siyâvuşân.
- hurma** *Ar.* Hurma ağacının yemişi (*Fructus dactylus*).
- huşyetü '3-3a 'leb** *Ar.* Salep otu, tilki taşağı, it kasarı (*Orchis*) *krş.* süg.
- huzaz** *Ar.* *bk.* huzaz.
- huzaz** *Ar.* Kırkboğum otu, kırkkilit otu, atkuyruğu, tilkikuyruğu, zemberek otu (*Equisetum*).

- huzaz** *Ar. bk.* hūzāz.
ıdḥır *Ar.* Mekke ayrığı (*Cynodon dactylon*).
ılḡun Ilgın ağacı ve yemişi (*Tamarix*) *krş.* ‘azbe, gezmāzū.
ıṣkākīl *Ar.* Yabani havuç, birçalık, kara kök, yemlik, iskorçina (*Scorzonera*).
ıtrāfīl *Ar. bk.* ıtrıfīl.
ıtrıfīl *Ar.* Su yoncası (*Menyanthes trifoliata*).
iccās *Ar.* Erik (*Prunus domestica*).
igde İğde ağacı, kokulu, sarı çiçekleri olan bir ağaç (*Elaeagnus angustifolia*).
iki kardaş kanı İki kardeş kanı ağacı, bakam ağacı (*Calamus draco*) *krş.* bakḡam, demü'l-aḡaveyn, ḡün-ı siyāvūṣān, siyāvūṣān.
iklīl-i melik *Far. bk.* iklīlū 'l-melik.
iklīlū 'l-melik *Ar.* Koç boynuzu otu, sarı yonca (*Melilotus officinalis*).
incir *Far.* İncir (*Ficus carica*).
'ineb *Ar.* Üzüm (*Vitis vinifera*) *krş.* üzüm.
'inebü '3-3a 'leb *Ar.* Ayı yemişi, dağ yemişi, koca yemiş (*Arbutus unedo*).
isfenāḡ *Yun.* Ispanak (*Spinacia oleracea*).
ḡabak Sürüngen gövdeli, sarı çiçekli, birçok türü olan bir bitki (*Cucurbita*).
ḡadın tuzluḡı Kadıntuzluḡu, hatuntuzluḡu, karamuk, amberbaris, diken üzümü (*Berberis crataegina*) *krş.* ḡatun tuzluḡı, ḡaramuḡ, ziriṣk, zerṣek.
kāfūr *Ar.* Kāfur otu ve bundan elde edilen koku (*Camphorosna monspeliaca*).
ḡaḡule *Ar.* Kakule otu, hil otu (*Fructus cardamomi*) *krş.* ḡīl.
ḡamıṣ Buğdaygillerden, sulak, nemli yerlerde yetişen, boḡumlu, sert gövdesi olan bitkiler (*Phragmites australis*).
ḡara çalu Kara çalı (*Paliurus spina-christi*).
ḡaramuḡ Karamuk, amberbaris, diken üzümü, hatuntuzluḡu, kadıntuzluḡu (*Berberis crataegina*) *krş.* ḡatun tuzluḡı, ḡadın tuzluḡı, ziriṣk, zerṣek.
ḡaranfil *Ar.* Karanfil, yaprakları sürekli yeşil kalan bir ağaç türü (*Caryophyllus aromaticus*).
ḡarga düleḡi Karga düleḡi, eşek hıyarı, acı dülek, cırtatan, karga cevizi, şeytan keleḡi (*Ecballium elaterium*).
ḡarpuz *Far.* Karpuz (*Citrullus vulgaris*).
ḡaṣabü 'z-zerīre *Ar.* Kazayaḡı otu, sirken, yabani ıspanak (*Chenopodium*).
ḡāṣnī *Far. bk.* kāṣnī.
ḡāṣnī *Far. bk.* kāṣnī.
kāṣnī *Far.* Hindiba, yaban marulu (*Cichorium endiva*).
ḡaṡūna *Ar.* Pire otu (*Plantagon psyllium*).
ḡavun Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki (*Cucum*).
ḡayısı *Far.* Kayısı ağacı ve meyvesi (*Prunus armeniaca*).
kebābe *Ar.* Kuyruklu biber (*Piper cubeba*).
kebere *Ar.* Gebre otu, keber, keber dikenini, keditırnaḡı (*Capparis spinosa*).
keçi boynuzı Keçi boynuzu, harnup, ballıbaba, ballıboynuz (*Ceratonia siliqua*).
kelem *Far.* Lahana (*Brassica oleracea*).

- kemmûn** *Ar.* Kimyon (*Cuminum cyminum*).
kendene *Far.* Yabani pırasa (*Allium porrum*).
kerdeme *Yun.* Kerdeme otu, gerdeme, acı gerdeme, circır, ıspatan, su teresi (*Nasturtium officinale*).
kerefes *Ar.* Kereviz (*Apium graveolens*).
kereviz *Ar.* bk. kerefes.
keşür *Far.* Cezer, havuç (*Daucus carota*) krş. havuc.
kettân *Ar.* Özellikle tohumu için yetiştirilen, mavi çiçekli ve otsu bir bitki (*Linum usitatissimum*).
ķınbîl *Ar.* Bambıl otu, it üzümü (*Solanum nigrum*).
ķırfe *Ar.* Kırfe ağacı kabuğu, amber kabuğu (*Croton eluteria*).
ķızıl boya Kök boya, soluk sarı çiçekli bir bitkidir (*Rubia tinctorum*).
ķirâs *Yun.* Kiraz ağacı (*Cerasus avium*).
ķişnic *Far.* Kişniş otu, aş otu (*Coriandrum sativum*).
ķoruk Koruk, olmamış, ekşi üzüm (*Sedum album*) krş. ğüre, hışrem.
ķovan otı Kovan otu, melisa otu, oğul otu (*Melissa officinalis*) krş. bādrenbūye, dādrenbū, řataranbū, řataranbū.
ķoz Koz, ceviz (*Juglans regia*).
ķöknâr *Far.* Köknar ağacı ve yemişi (*Abies cilicica*).
ķundus *Ar.* bk. kündüs.
ķuř *Ar.* Kıt otu (*Costus speciosus*).
kündüs *Ar.* Voynik otu, aksırık otu, ağu kunduzu (*Gypsophyla struthium*).
lâden *Far.* Laden otu (*Cistus creticus*).
limûn *Yun.* Limon (*Fructus citri*).
lisân-ı 'aşâfir *Far.* Kuşdili, biberiye, hasalban (*Rosmarinus officinalis*).
lisânü l-ħamel *Ar.* Sinir otu, bağa yaprağı, beşdamar otu (*Plantago major*).
lisânü '3-3evr *Ar.* Sığır dili otu, arı çiçeği, arı otu (*Anchusa officinalis*).
lüffâħ *Ar.* Adam otu, abdüsselam otu, adem otu, insan otu, kankurutun (*Mandragora autumnalis*).
mağâd *Far.* Patlıcan (*Solanum melongena*) krş. bādincân.
mağâ³ *Ar.* Yabani nar kökü (*Punica granatum*).
maħmûde *Ar.* Mahmude otu, kökü ve kökünden elde edilen süt müshil olarak kullanılır (*Convolvulus scammonia*).
māmîrân *Far.* Kırlangıç otu, terme otu (*Chelidonium majus*).
māmî³â *Far.* Boynuzlu gelincik, sarı gelincik, sarılık otu (*Glaucium corniculatum*).
marûl *Yun.* Marul (*Lactuca sativa*).
māsîrân *Far.* Bk. māmîrân.
maştakî *Yun.* Sakız ağacı ve bu ağaçtan elde edilen bir tür reçine (*Pistacia lentiscus*).
mâş *Ar.* Mürdümük, ak burçak (*Lathyrus sativus*).
māzeryûn *Yun.* Defne, kılapa (*Daphne mezereum*) krş. defne.
māzû *Far.* Mazı (*Thuja*).
mercengüş *Far.* bk. merzencüş, merzengüş.
mercimek *Far.* Mercimek (*Lens culinaris*) krş. 'ades.

- mermâhūr** *Far.* Mersin yemişi (*Fructus myrtus communis*) *krş.* âs, mersin, murd.
mersin *Yun.* Mersin ağacı ve yemişi (*Myrtus communis*) *krş.* âs, mermâhūr, murd.
merzencüş *Far.* Mercanköşk çiçeği (*Origanum majorana*).
merzengüş *Far.* *bk.* merzencüş.
mevîzec *Far.* *bk.* mevîzek.
mevîzek *Far.* Mevzek otu, bit otu, kokar ot (*Delphinium staphisagria*).
mısr *Ar.* Buğdaygillerden, gövdesi boğumlu ve kalın, yaprakları şerit biçiminde olan bir bitki (*Zea mays*).
mî'a *Ar.* Günlük ağacı, sığala ağacı (*Liquidambar orientalis*) *krş.* günlük.
mirrâ *Ar.* Mirra ağacı (*Commiphora myrrha*).
muql *Ar.* Günlük ağacı (*Boswellia carteri*).
murd *Far.* Mersin ağacı meyvesi (*Fructus myrtus communis*) *krş.* âs, mermâhūr, mersin.
mürr *Ar.* Arabistan'da yetişen bir ağaç ve bu ağacın zamkı (*Commiphora myrrha*).
na'nâ *Ar.* Nane (*Mentha piperita*).
na'ne *Ar.* *bk.* na'nâ.
nâr *Far.* Nar (*Punica granatum*) *krş.* enâr, rummân.
nârdîn *Far.* Rum sümbülü, alaman sümbülü, sultani sümbül (*Nardus stricta*).
nârenc *Far.* Turunç (*Fructus aurantii*).
nemâm *Yun.* Ak yavşan, barsama otu, civanperçemi, marsama otu (*Achillea*).
nergis *Far.* Nergis çiçeği (*Calendula arvensis*).
nîlüfer *Far.* Nilüfer çiçeği (*Nymphaea alba*).
nohüd *Far.* Nohut (*Cicer arietinum*).
palamud *Yun.* Çınar, meşe *vb.* ağaçların meyvesi, pelit (*Quercus ballota*).
pancar Pancar (*Beta vulgaris*).
pâpâdyâ *Yun.* Papatya çiçeği (*Matricaria chamomilla*).
pazu Pazu, yaprakları sebze olarak kullanılan bir bitki (*Beta vulgaris var. cicla*).
persiyāvşân Baldırı kara veya su sümbülü denilen bir ot (*Aspelinum adianthum*).
pirinc *Far.* Buğdaygillerden, kökleri bol su içinde yetişen bir bitki (*Oryza sativa*).
râvend *Far.* Işgın ağacı kökü (*Rheum officinale*).
râzıkî *Ar.* Kalınca kabuklu, iri ve uzunca taneli, şekeri çok bir tür üzüm (*Vitis vinifera*).
râziyâne *Far.* Rezene (*Foeniculum vulgare*).
rencbüye *Far.* *bk.* bādrencbüye.
reyhân *Ar.* Fesleğen (*Ocimum basilicum*).
rîvend *Far.* *bk.* râvend.
rummân *Ar.* Nar (*Punica granatum*) *krş.* enâr, nâr.
şabır *Ar.* Sabır, sarı sabır olarak da bilinen bir bitki (*Aloe vera*).
sâdec-i Hindî *Far.* Hint sümbülü (*Nardostachys jatamansi*).
sağmünyâ *Yun.* Mahmude otu, yer pelidi (*Convolvulus scammonia*).
şandal *Ar.* Sandal ağacı (*Arbutus andrachne*).
şandaleyn *Ar.* Ak sandal ve kızıl sandal ağaçları (*Santalum album, Pterocarpus santalinus*).

- sarımsak** Yapraklarında, saplarında ve toprak altındaki soğanında kokulu yağ bulunan bir kültür bitkisi (*Allium sativum*).
- şa'ter Ar.** Zater, kaya kekiği, taş kekiği (*Origanum vulgare*).
- sâzec Ar.** Tarçın yaprağı.
- sebestân Far.** Sipistân, sebestan, Acem eriği (*Cordia mixa*).
- sefercel Ar.** Ayva (*Cydonia vulgaris*).
- segrek Far.** Dağ pazısı (*Rumex alpinus*).
- seliha Ar.** Saliha, seylan tarçın kabuğu (*Cinnamomum cassia*).
- semmü'l-fâr Ar.** Zehirli bir ot, arsenik, sıçan otu (*Anagallis arvensis*).
- senderûs Yun.** Kızıl ardıç zıncı (*Gummi sandarac*).
- sepistân Far.** İsbetân, üzerlik, bozca ot (*Peganum harmala*) krş. üzerlik, yüzerlik.
- serhas Ar.** Kuzgun otu, eğrelti otu (*Dryopteris filix-mas*).
- sezâb Ar.** Sedef otu (*Ruta*).
- sîb Far.** Elma (*Malus communis*) krş. tüffâh.
- simsim Ar.** Susam (*Sesamum indicum*) krş. sîsâm, sūsam.
- sinâmekî Ar.** Sinameki (*Cassia officinalis*).
- sîr-ıhışt Far.** Cavşir otu (*Ferula elaeochytris*).
- siriş Far.** Çiriş otu (*Asphodelus aestivus*) krş. çiriş, şiriş.
- sîsâm Ar.** Susam (*Sesamum indicum*) krş. simsim, sūsam.
- siyâvuşân Far.** İki kardeş kanı ağacı, bakam ağacı (*Calamus draco*) krş. bakkam, demü'l-aḥaveyn, ḥün-ı siyâvuşân, iki qardaş qanı.
- soğan** Soğan (*Allium*).
- şorgun** Sorkun ağacı, sepetçi söğüdü (*Salix viminalis*).
- su'd Ar.** Topalak, kırk boğum bitkisi (*Cyperus longus*).
- sultân Ar.** Sultan otu, akça ot (*Sambucus nigra*).
- summāk Ar.** Sumak ağacı ve tohumu (*Rhus coriariae*).
- surincân Far.** İt boğan, acı çiğdem (*Colchicum autumnale*).
- sūsam Ar.** Susam (*Sesamum indicum*) krş. simsim, sîsâm.
- sūsen Far.** Süsen (*Iris*).
- süg** Tilki taşığı, it kasarı (*Orchis hircina*) krş. ḥuşyetü'³-³a'leb.
- sünbül Far.** Sümbül (*Hyacinthus orientalis*).
- şâh-ı bellût Far.** Kestane (*Castanea sativa*).
- şahm-ı hançal Far.** Ebucehil karpuzu içi (*Citrullus colocynthis*).
- şahmü'l-hançal Ar.** Ebucehil karpuzu içi (*Citrullus colocynthis*).
- şahtere Far.** Şahtere otu (*Fumaria officinalis*).
- şakâkul Ar.** Yabani havuç, kara kök (*Pastinaca sativa*).
- şalgam Far.** Şalgam, yumru köklü bir bitki (*Brassica rapa*).
- şaplaq** Şaplak, şalba, çalba, ada çayı (*Salvia*).
- şaytarac Ar.** Serkele otu (*Plumbago zeylanica*).
- şaytarac-ı Hindî Far.** Bir çeşit serkele otu (*Plumbago zeylanica*).
- şeftâlû Far.** Şeftali (*Persica vulgaris*).
- şenḥiyâr Far.** Acur (*Cucumis anguria*).
- şiriş Far.** Çiriş otu (*Asphodelus aestivus*) krş. çiriş, siriş.

- ṭarā³īt** *Ar.* Deve diken, boğa diken (*Eryngium*).
- ṭarḥūn** *Far.* Tarhun bitkisi, yavşan (*Artemisia dracunculus*).
- ṭarı** Darı, mısır tanesi (*Zea mays*).
- ṭaru** Darı, mısır tanesi (*Zea mays*).
- ṭataranbū** *Yun.* Oğul otu, kovan otu (*Melissa officinalis*) *krş.* bādrencbüye, dādrenbū, kovan otu, ṭataranbū.
- ṭataranbū** *Yun.* Oğul otu, kovan otu (*Melissa officinalis*) *krş.* bādrencbüye, dādrenbū, kovan otu, ṭataranbū.
- ṭebāşīr** *Far.* Hint kamışı şeker (*Bambusa arundinaceae*).
- ṭebāşīr-i Hindī** *Far.* Hint kamışı şeker (*Bambusa arundinaceae*).
- temürhindī** *Far.* Demirhindi, Hint hurması (*Tamarindus indica*).
- tere** *Far.* Tere, kerdeme (*Lepidium sativum*).
- tīn** *Ar.* İncir.
- toḥmekān** *Far.* Semiz otu (*Portulaca oleracea*).
- ṭopalak** Kırkboğum otu, kırkkilit otu, atkuyruğu otu (*Equisetum*).
- topalak** *bk.* ṭopalak.
- ṭorak** Torak otu, dere otu, rezene (*Anethum graveolens*).
- tūderī** *Far.* Kuş ekmeği bitkisi, madımak (*Polygonum cognatum*).
- turb** *Far.* Yaprakları tüylü, çiçekleri beyaz, sarı ve mor renkli bir bitki (*Raphanus sativus*).
- turmus** *Far.* Turmus, acı bakla, delice bakla, Yahudi baklası (*Lupinus termis*).
- turmuz** *Far.* *bk.* turmus.
- turunc** *Far.* Turunç ağacı meyvesi (*Fructus aurantii*).
- tūt** *Far.* Dut (*Morus*).
- tūffāḥ** *Ar.* Elma (*Malus communis*) *krş.* sīb.
- türbūd** *Far.* Türbit otu (*Convolvulus turpethum*).
- ‘ūd** *Ar.* Öd ağacı (*Aquilaria agallocha*).
- ‘ūdū l-ḳarḥ** *Ar.* Nezle otu (*Anacyclus pyrethrum*).
- ‘unnāb** *Ar.* Kızıl iğde, üvez ağacı (*Sorbus aucuparia*).
- ‘unşul** *Ar.* Ada soğanı (*Scilla maritima*).
- ‘uşfūr** *Ar.* Yalancı safran, asfūr (*Carthamus tinctorius*).
- uṣṭuḥdos** *Yun.* Karabaş otu, keşiş otu (*Lavandula stoechas*).
- uşak** *Ar.* *bk.* ‘uşşāk.
- ‘uşşāk** *Ar.* Uşak ağacı ve bundan çıkarılan zamk (*Gummi ammoniacum*).
- uşne** *Ar.* Ağaç yosunu, ketencik (*Muscus arboreus*).
- ütrüc** *Ar.* Ağaç kavunu (*Fructus aurantii*).
- üzerlik** Üzerlik otu, yüzerlik otu (*Peganum harmala*) *krş.* sepistān, yüzerlik.
- üzüm** Asmanın taze veya kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi (*Vitis vinifera*) *krş.* ‘ineb.
- varaḳu l-ḥayāl** *Ar.* Kenevir yaprağı (*Cannabis sativa*).
- verd-i aḥmer** *Far.* Kırmızı gül (*Rosa gallica*).
- yarpuz** Yarpuz, yabani nane (*Mentha pulegium*).

- yavşan** Yavşan otu, ayvadana (*Artemisia*).
yonca Yonca, tırfıl, üçgül (*Trifolium*).
yüzerlik Yüzerlik otu, üzerlik otu (*Peganum harmala*) krş. sepistân, üzerlik.
za'ferân Ar. Safran (*Crocus sativus*).
zamğ-ı 'Arabî Far. Arap zamkı (*Gummi arabicum*).
zebân-ı murğ Far. Kuş dili otu, biberiye (*Rosmarinus officinalis*).
zencebîl Ar. Zencefil (*Zingiber officinale*).
zerâvend Ar. Zeravent, loğusa otu, kara asma (*Aristolochia*).
zerdâlû Far. Zerdali, kayısı (*Fructus armeniaca*).
zerdeçöp Far. Zerdeçal (*Curcuma longa*).
zerneb Ar. Çekirge ayağı, porsuk ağacı (*Taxus baccata*).
zerşek Far. Zirişk, kadıntuzluğu (*Berberis crataegina*) krş. hatun tuzluğu, kadın tuzluğu, kıaramuğ, zirişk.
zeyt Ar. bk. zeytün.
zeytün Ar. Zeytin (*Olea europea*).
zirişk Far. Kadıntuzluğu (*Berberis crataegina*) krş. hatun tuzluğu, kadın tuzluğu, kıaramuğ, zerşek.
zûfâ Ar. Çördük otu (*Hyssopus officinalis*).
zürünbâd Far. Yabani zencefil (*Zingiber zerumbet*).
zürünbât Far. bk. zürünbâd.

3. Tedavide Kullanılan İlaç, Yiyecek ve İçecek Adları

- âbkâme** Far. Ekşi hamurdan pişirilip sirkeye konulan ve turşu yerine kullanılan bir yiyecek; piyaz; salata.
afyün Ar. Olgunlaşmamış haşhaş kapsüllerine yapılan çiziklerden sızan, güçlü bir zehir olmakla birlikte içinde morfin gibi uyuşturucular bulunan madde.
anîsün Yun. Anason krş. nân-hâh.
anîsün-ı Mışrî Far. Bir anason türü.
anîsün-ı Rûmî Far. Bir anason türü.
anzarût Ar. bk. 'anzarût.
'anzarût Ar. Geven ağacı zamkı.
'asel Ar. Bal.
'asel-i belâdır Far. Beladır balı.
ayâric Yun. İshal edici ilaç olarak kullanılan bir tür macun.
ayâric-i faykara Far. İshal edici ilaç olarak kullanılan bir tür macun.
bal Bal.
bal şerbeti Bal şerbeti.
bazlamac Bazlama, küçük sac pidesi.
bednus şörbâsı Yun.+ Far. Horoz etiyle yapılan bir tür çorba.
berşâ 'îşâ Ar. Bir tür macun.
berşâ 'îşâ Ar. bk. berşâ 'îşâ.
bişi Çörek, tatlı bir ekmek türü.

- boza** Arpa, mısır, buğday *vb.* tahılların hamurunun ekşitilmesiyle yapılan koyuca, tatlı veya mayhoş içecek.
- buḥūr** *Far.* Tütsü.
- bulamaç** Sulu, cıvık hamur.
- cevāb** *Far.* Arpa ile yapılan bir tür yiyecek.
- cevāriş** *Far.* Hazmettiriciler.
- cevāriş-i ‘anber** *Far.* Hazmı kolaylaştıran bir tür ilaç.
- cevāriş-i kemmūn** *Far.* Hazmı kolaylaştıran bir tür ilaç.
- cevāriş-i maştakī** *Far.* Hazmı kolaylaştıran bir tür ilaç.
- cevāriş-i şandal** *Far.* Hazmı kolaylaştıran bir tür ilaç.
- cevāriş-i ‘ūd** *Far.* Hazmı kolaylaştıran bir tür ilaç.
- cevāriş-i üşḳuf** *Far.* Hazmı kolaylaştıran bir tür ilaç.
- cevāv** *Far. bk. cevāb.*
- cüllāb** *Far.* Gül suyu, gül şerbeti.
- çenārek** *Far.* Kızıl zırnık, arsenik.
- çevāv** *Far. bk. cevāb.*
- deleme** Maya ile kestirilmiş süt.
- domalan** Arap mantarı, keme.
- enār şerbeti** Nar şerbeti.
- encebār şerbeti** Beşparmak otu şerbeti.
- erişte** *Far.* İnce ince kesilip kurutulmuş hamur.
- erişte şörbāsı** Erişte çorbası.
- etmek** Ekmek.
- fukḳā’** *Ar.* Bulamaç, lapa *krş.* ḥarīre.
- fulūniya** *Yun.* Çeşitli otlardan yapılan bir tür hap.
- gāriḳūn** *Ar.* Katran köpüğü, çayır mantarı.
- gumre** *Ar.* Merhem.
- gülāb** *Far.* Gül suyu.
- gülengübīn** *Far.* Gül yaprağı ve baldan yapılan bir macun.
- ḥabb-ı cāmī’** *Far.* Sıtma, basur, çiban, kulakta işitme kaybı gibi pek çok hastalığın tedavisinde kullanılan bir tür hap.
- ḥabb-ı efāviye** *Far.* Safra ve balgamı vücuttan atan, mideyi kuvvetlendiren bir tür hap.
- ḥabb-ı ayāric** *Far.* Nezle tedavisinde kullanılan bir tür hap.
- ḥabb-ı ḳuḳiyya** *Far.* Nezle ve göz ile ilgili rahatsızlıkların tedavisinde kullanılan bir tür hap.
- ḥabb-ı ḳurş** *Far.* Öksürük tedavisinde kullanılan bir tür hap.
- ḥabb-ı müshil** *Far.* Müshil hapı.
- ḥabb-ı sevdāi** *Far.* Uyuz hastalığının tedavisinde kullanılan bir tür hap.
- ḥabb-ı su‘āl** *Far.* Öksürük hapı *krş.* ḥabbü ‘s-su‘āl.
- ḥabbü ‘s-su‘āl** *Ar.* Öksürük hapı *krş.* ḥabb-ı su‘āl.
- ḥarīre** *Ar.* Lapa *krş.* fukḳā’.

heft-mīve *Far.* Üzüm, kuşüzümü, kuru incir, kuru kayısı, şeftali ve hurmadan ibaret yedi meyveye verilen ad.

ılan ödi Yılan ödü.

iç yağı İç yağı, hayvansal yağ.

ķaliyye *Ar.* Tava kebabı.

ķand *Ar.* Şeker, şeker kamışının donmuş usaresi.

ķar *Kar,* havada beyaz ve hafif billurlar biçiminde donarak yağın su buharı.

ķar suyu *Kar* suyu.

kaş Mısır kırması ile yapılan çorba.

ķaymak *Kaymak,* sütü yayvan kaplar içinde ve hafif ateşte tutarak elde edilen koyu, yağlı öz.

keçi ödi Keçi ödü.

kepek Un elendikten sonra elek üstünde kalan kabuk kırıntıları.

ke³irā *Ar.* Geven dikeninden çıkarılan bir tür zamk, gön sakızı, kitre zamkı.

ke³ire *Ar. bk. ke³irā.*

keşk Keş, yoğurt kurusu, ekşimik.

ķılapa (?) Kılapa, sirke içinde yedi gün ıslanmış ve gölgede kurumuş olan mazeryun *bk. kıtrāpa.*

ķıruṭi *Yun.* Mumlu bez üzerine yapılan bir tür yakı.

ķıtrāpa (?) Kılapa, sirke içinde yedi gün ıslanmış ve gölgede kurumuş olan mazeryun *bk. kılapa.*

ķoruk şerbeti *Koruk şerbeti, olmamış, ekşi üzüm şerbeti.*

köfte *Far.* Kıyılmış, ezilmiş, dövülmüş et.

ķurş-ı encebār *Far.* Beşparmak otu hapı.

ķurş-ı ġa³eyān *Far.* Mide ağrısını gideren, mideyi temizleyen, kusmayı önleyen ve iştahı artıran bir tür hap.

ķurş-ı kehrübā *Far.* Kehribar hapı.

ķurş-ı kerevyā *Far.* Karaman kimyonu hapı.

ķurş-ı māmi³ā *Far.* Sarı gelincik çiçeğinden yapılan bir tür hap.

ķurş-ı muħarrer *Far.* İshal tedavisinde kullanılan bir tür hap.

ķurş-ı mübārek *Far.* Mide bulantısı, balgam ve iştah kaybı gibi rahatsızlıkların tedavisinde kullanılan bir tür hap.

ķurş-ı şandal *Far.* Baş ağrısı tedavisinde kullanılan bir tür hap.

ķurş-ı Şāmī *Far.* Bir tür hap.

ķurş-ı tebāşir *Far.* Sancı ve kusma gibi rahatsızlıkların tedavisinde kullanılan bir tür hap.

ķurş-ı zahīr *Far.* Ağrı ve sancı tedavisinde kullanılan bir tür hap.

ķurş-ı zernīḡ *Far.* Arsenik hapı.

laḡlaḡa *Ar.* Anber, misk, kâfur, lâden gibi şeylerden meydana gelen güzel kokulu bir tür macun.

la³ūķ *Ar.* Yalanacak, yenilecek macun.

la³ūķ-ı bādām *Far.* Badem macunu.

la³ūķ-ı ḡıyārşenbe *Far.* Acur macunu.

- ma'cün-ı belâdır** *Far.* Beladır ağacı meyvesinin kesilip açılmasıyla içinden çıkan, bala benzer öz suyuna çeşitli maddelerin katılmasıyla yapılan bir tür macun.
- ma'cün-ı felâsife** *Far.* Balgamı kesmek, nefesi kuvvetlendirmek, hazmı kolaylaştırmak, iştahı artırmak *vb.* pek çok faydası olan bir tür macun.
- ma'cün-ı hâbs** *Far.* Basur hastalığının tedavisinde kullanılan bir tür macun.
- ma'cün-ı ıtrifîl** *Far.* Mideyi ve zihni kuvvetlendiren, basur ağrılarına ve nezleye iyi gelen, gözün parlaklığını artıran bir macun türü.
- ma'cün-ı kemmün** *Far.* Mideyi kuvvetlendiren, hazmı kolaylaştıran ve bel ağrısına iyi gelen bir macun türü.
- ma'cün-ı levzîne** *Far.* Mideyi temizleyen, balgama ve nezleye iyi gelen bir macun türü.
- ma'cün-ı misk** *Far.* Misk macunu.
- ma'cün-ı muḫavvî** *Far.* Cinsel gücü artıran bir tür macun.
- ma'cün-ı muḫavviyât** *Far.* Bir tür macun.
- ma'cün-ı müferriḫ** *Far.* Zayıf kalbi kuvvetlendiren, hazmı kolaylaştıran, iştahı artıran *vb.* faydaları bulunan bir macun türü.
- ma'cün-ı nüş-dârû** *Far.* Panzehir macunu.
- ma'cün-ı surincân** *Far.* Acı çiğdem macunu.
- ma'cün-ı tiryâk-ı erba'a** *Far.* Zehirli hayvanlar ısırıldığı zaman sürülen, sancı ve baş ağrısına da iyi geldiği düşünülen bir macun türü.
- ma'cün-ı usḫûf** *Far.* Ayak parmaklarında ve topuklarda meydana gelen ağrılara iyi gelen, balgamı vücuttan atan, hazmı kolaylaştıran *vd.* pek çok faydası bulunan bir macun türü.
- mā'ül-cübün** *Ar.* Peynir suyu, süt çürüğü.
- mā'ül-fâkihe** *Ar.* Meyve suları.
- mercimek şörbâsı** Mercimek çorbası.
- merhem-i başal** *Far.* Soğan merhemi.
- merhem-i bâselîḫ** *Far.* Her türlü yaranın tedavisinde kullanılan bir merhem türü.
- merhem-i bâselîḫûn** *Far.* Her türlü yaranın tedavisinde kullanılan bir merhem türü.
- merhem-i ebyaz** *Far.* Yanık tedavisinde kullanılan bir tür merhem.
- merhem-i gül** *Far.* Çıban, yanık ve yılançık gibi hastalıkların tedavisinde kullanılan bir merhem.
- merhem-i ḥâşş** *Far.* Sulu çıbanları kurutan ve yanığa iyi gelen bir merhem türü.
- merhem-i ḥavâriyyûn** *Far.* Şirpençe, sıraca, veba, basur, nasır *vb.* hastalıkların tedavisinde kullanılan bir merhem türü.
- merhem-i ḥûb** *Far.* Kılıç ve bıçak yaralarının tedavisinde kullanılan bir merhem.
- merhem-i jengârî** *Far.* Yaraların tedavisinde ve yaralardan geriye kalan ölü derinin atılmasında kullanılan bir merhem türü.
- merhem-i kāfûrî** *Far.* Yılançık, verem ve veba gibi hastalıkların tedavisinde kullanılan bir merhem türü.
- merhem-i Mıṣrî** *Far.* Kulakta meydana gelen ağrı, yara *vb.* rahatsızlıkların tedavisinde kullanılan bir tür merhem.

- merhem-i rusûl** *Far.* Diğer adı merhem-i havâriyyûn olan, şirpençe, sıraca, veba, basur, nasır *vb.* hastalıkların tedavisinde kullanılan bir merhem türü.
- merhem-i sirke** *Far.* Küçük çocukların genellikle yüzünde ve başında çıkan çıban veya sivilcelerin tedavisinde kullanılan bir merhem türü.
- merhem-i zencefre** *Far.* Verem, sıraca ve şirpençe gibi hastalıkların tedavisinde kullanılan bir merhem türü.
- merhem-i zincefrî** *Far.* Küçük çocukların genellikle yüzünde ve başında çıkan çıban veya sivilcelerin tedavisinde kullanılan bir merhem türü.
- muğlâb** *Ar.* Bir tür şurup.
- mümiyâ** *Yun.* Bir tür ilaç.
- murabbâ** *Ar.* Kaynayıp kıvama geldikten sonra dondurulmuş meyve suyu tatlısı.
- murd şerbeti** Mersin ağacı meyvesinden yapılan bir şerbet.
- müferrih-i ekber** *Far.* Ferahlık veren bir tür ilaç.
- müferrih-i melikî** *Far.* Zayıf kalbi güçlendiren, hazmı kolaylaştıran, iştahı artıran, zihni kuvvetlendiren, ağız kokusunu gideren, bedeni güçlendiren *vb.* faydaları bulunan bir tür ilaç.
- müferrih-i yâkûti** *Far.* Sara, melankoli, zayıf kalp ve bedene iyi geldiği düşünülen bir tür ilaç.
- müleyyin-i mülûkî** *Far.* Bir tür sakinleştirici.
- müsekkîn-i veca'** *Far.* Teskin edici, uyuşturucu, yatıştırıcı ilaç.
- müşhil-i kavî** *Far.* Bir tür müşhil ilacı.
- müşhil-i sevdâ** *Far.* Bir tür müşhil ilacı.
- müzevvere** *Ar.* Çeşitli sebze ve meyvelerden yapılan çorba.
- nân-ḥâh** *Far.* Anason *krş.* anisûn.
- nârdeng** *Far.* Nar, erik, kızılıcık ve elma gibi meyvelerden çıkarılan ekşimsi pekmez.
- nâṭûl** *Ar.* Deriyi ovma amacıyla herhangi bir bitkisel maddenin su içinde kaynatılması ile elde edilen sıvı (ilaç).
- neft** *Far.* Neft yağı.
- nişâste** *Far.* Nişasta.
- nişeste** *Far.* *bk.* nişâste.
- nuḳû'** *Ar.* Çeşitli bitkilerin suyundan hazırlanan şurup.
- nüş-dârû** *Far.* Panzehir.
- omaç** Ovmaç, içine ekmek, peynir, soğan ve bazen yağ, pekmez konulup yoğrularak yapılan bir yemek *krş.* ovmac.
- ovmac** Ovmaç, içine ekmek, peynir, soğan ve bazen yağ, pekmez konulup yoğrularak yapılan bir yemek *krş.* omac.
- pây-zehr-i ḥayvânî** *Far.* Geviş getiren hayvanların mide ve bağırsaklarında oluşan ve eskiden panzehir olarak kullanılan bir taş.
- peynir** *Far.* Maya ile karıştırılarak süttten yapılan ve birçok türü olan besin.
- piliç şorbâsı** Piliç çorbası.
- rafadan yumurda** Kaynar suda kabuğu ile az pişmiş yumurta.
- râmek** *Far.* Koruk suyu, nar veya meşe palamudundan yapılan kanı durdurucu ilaç.
- revḡan-ı nâzile-i mücerreb** *Far.* Nezle tedavisinde kullanılan bir tür yağ.

- revġan-ı niġris** *Far.* Ayak parmaklarında ve topuklarda meydana gelen ağrılar için kullanılan bir tür yağ.
- revġan-ı nilüfer** *Far.* Nilüfer yağı.
- revġan-ı sezâb** *Far.* Sedef otu yağı.
- rişte** *Far.* Erişte, ince ince kesilip kurutulmuş hamur.
- rubb-ı haşhaş** *Far.* Haşhaş suyu.
- rubb-ı rummân** *Far.* Nar suyu.
- rubb-ı sefercel** *Far.* Ayva suyu.
- rubb-ı turunç** *Far.* Turunç suyu.
- rubb-ı tüffâh** *Far.* Elma suyu
- rubbü'l-hişrim** *Ar.* Koruk suyu, olmamış, ham üzüm suyu.
- rubbü's-süsen** *Ar.* Süsen suyu.
- şamşa** Baklavaya benzeyen üçgen şeklinde bir tür hamur tatlısı.
- şa yağı** Sadeyağ, tereyağ *krş.* tereyağı.
- sa yağı** *bk.* şa yağı.
- şığır ödi** Sığır ödü.
- sikencübîn** *Far.* Bal, şeker ve türlü meyvelerin öz suyundan yapılan şuruba verilen ad.
- sikencübîn-i buzûrî** *Far.* Bir tür şurup.
- sikencübîn-i râsnı** *Far.* Bir tür şurup.
- sirke** *Far.* Sirke, salatalara, yemeklere ekşilik vermek için kullanılan ekşi üzüm, elma ve limon *vb.* suyu.
- sirkengübîn** *Far.* Bal, şeker ve türlü meyvelerin öz suyundan yapılan şuruba verilen ad.
- süci** Şarap.
- süd** Süt.
- süfûf** *Ar.* Toz hâline getirilmiş ilaçlar.
- süfûf-ı kâbız** *Far.* Kabızlık veren, peklik veren bir tür ilaç.
- süt** Süt.
- şâb** *Far.* Şap.
- şâf** *Far.* Fitol.
- şâf-ı mâmi³â** *Far.* Sarı gelincik çiçeğinden yapılan bir tür hap.
- şâf-ı müshil** *Far.* Müshil hapı.
- şâf-ı zahîr** *Far.* Göbekte sancı olup, kan gelmesi durumunda kullanılan bir tür hap.
- şarâb-ı ayva** *Far.* Ayva şurubu.
- şarâb-ı benefşe** *Far.* Menekşe şurubu.
- şarâb-ı encebâr** *Far.* Beşparmak otu şurubu.
- şarâb-ı egren** *Far.* Kızılçik şurubu.
- şarâb-ı elma** *Far.* Elma şurubu.
- şarâb-ı enâr** *Far.* Nar şurubu.
- şarâb-ı haşhaş** *Far.* Haşhaş şurubu.
- şarâb-ı helyûn** *Far.* Kuşkonmaz otu şurubu.
- şarâb-ı hişrem** *Far.* Koruk şurubu.

- şarâb-ı hummâz *Far.* Kuzukulağı bitkisinden yapılan bir tür şurup.
şarâb-ı iccâs *Far.* Erik şurubu.
şarâb-ı limûn *Far.* Limonata.
şarâb-ı mersin *Far.* Mersin ağacı meyvesinden yapılan bir tür şurup.
şarâb-ı na' nâ *Far.* Nane şurubu.
şarâb-ı nîlüfer *Far.* Nilüfer çiçeği şurubu.
şarâb-ı reyhân *Far.* Fesleğen şurubu.
şarâb-ı sâde *Far.* Öksürük ve nezle tedavisinde kullanılan bir tür şurup.
şarâb-ı şandal *Far.* Sandal ağacı şurubu.
şarâb-ı sefercel *Far.* Ayva şurubu.
şarâb-ı sîb *Far.* Elma şurubu.
şarâb-ı sirkengübîn *Far.* Bal, şeker ve türlü meyvelerin öz suyundan yapılan bir tür şurup.
şarâb-ı temürhindî *Far.* Demirhindi şurubu.
şarâb-ı tîn *Far.* İncir şurubu.
şarâb-ı tut *Far.* Dut şurubu.
şarâb-ı tüffâh *Far.* Elma şurubu.
şarâb-ı 'unnâb *Far.* Kızıl iğde şurubu.
şarâb-ı uşûl *Far.* Bitki köklerinden yapılan bir tür şurup.
şarâb-ı züfâ *Far.* Çördük otu şurubu.
şarâbü'l-âs *Ar.* Mersin ağacı meyvesinden yapılan bir tür şurup.
şarâbü'l-buzürî *Ar.* Sıtma hastalığının tedavisinde kullanılan bir tür şurup.
şarâbü'l-ıhşrem *Ar.* Koruk şurubu.
şarâbü'l-ü'd *Ar.* Öd ağacı şurubu.
şarâbü'l-uşûl *Ar.* Bitki köklerinden yapılan bir tür şurup.
şarâbü'r-rummânü'l-ıhulv *Ar.* Tatlı nar şurubu.
şeker şerbeti Şeker şerbeti.
şerbet-i müşhil *Far.* Müshil şerbeti.
şırlağan *Far. bk.* şirûğan.
şırlağın *Far. bk.* şirûğan.
şırlağun *Far. bk.* şirûğan.
şirgün *Far. bk.* şirûğan.
şirûğan *Far.* Susam yağı.
şiyâf-ı mâmi³â *Far.* Bir tür fitil.
taber-zed *Far.* Nebat şekeri, halis şeker.
taḥîn *Ar.* Tahin, şekerle karıştırılarak helvası yapılan öğütülmüş susam.
taraḳlık Acımsı, yenilebilir bir çeşit mantar.
terengübîn *Far.* Basra balı, bir tür kudret helvası.
tereyağı Tereyağı, sadeyağ *krş.* şa yağı.
tılâ' *Ar.* Sürülecek merhem, ilaç.
tılâ'-i behaḳ *Far.* Sedef hastalığı tedavisinde kullanılan bir tür merhem.
tıryâk-ı bevâsîr *Far.* Bir tür panzehir.
tıryâk-ı erba'a *Far.* Bir tür panzehir.

tiryāk-ı hamse *Far.* Bir tür panzehir.

tiryāk-ı berşa ʿīšā *Far.* Bir tür panzehir.

tiryāk-ı ʿābit-i bünn-i kıra *Far.* Bir tür panzehir.

toņuz ödi Domuz ödü.

yaķu Bazı hastalıkları tedavi etmek amacıyla bir bez üzerine yayılıp deri üzerine uygulanan, beden ısıyla vücuda yapışan, koyuca lapa.

yoğurd Yoğurt.

yoğurt Yoğurt.

yufķa Sacda pişen bir ekmek türü.

yumurda Yumurta.

zebīb *Ar.* Kuru üzüm.

zerūr *Ar.* Özellikle göz hastalıklarının tedavisinde kullanılan toz hâlinde bir ilaç.

4. Hastalık Adları

ākile *Ar.* Yenirce denilen yara *krş.* seretân, yinür baş.

ʿaşa *Ar.* Susama, susuzluk, hararet.

bād-ı dişnâm *Far.* Bâdişnâm, yüzde meydana gelen ve gittikçe cüzama dönüşen irinli, kızılca yumrucuklar. Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf'te özellikle kış günlerinde arttığından ve bu hastalığa mukaddime-i cüzâm da denildiğinden bahsedilir.

bağır sancusı Ciğer, bağırsak *vb.* vücut boşluklarında bulunan organlarda meydana gelen ağrı, sancı.

bar Ateşten ve mide bozukluğundan ağızda, dil ve dişlerde meydana gelen acılık, pas.

baraş *Ar.* Vücutta yer yer beyaz ve alaca lekeler meydana getiren bir hastalık, abraşlık hastalığı.

baş bart Yara bere, çıban, sivilce.

başa bart *bk.* baş bart.

baş çegzin- Başı dönmek.

behaķ *Ar.* İnsanın derisinde pul pul beyazlık ve alaca bir renk

belâdet *Ar.* Sersemlik, uyuşukluk.

benek Herhangi bir şey üzerindeki ufak leke, nokta.

bertük İncinme, burkulma.

bevâşir *Ar.* Basurlar, mayasillar *bk.* bevâşir.

bevâşir *Ar.* Basurlar, mayasillar *bk.* bevâşir.

beze Yara veya çıban sebebiyle vücudun herhangi bir yerinde oluşan şişkinlik.

bögrek sancusı Böbrek sancısı.

cemre *Ar.* Kabarcıklar biçiminde beliren ateşli bir cilt hastalığı.

cerâhat *Ar.* İrin, yara.

cereb *Ar.* Uyuz hastalığı, uyuzluk *krş.* gicik, uyuz.

cudam Cüzzam.

cünün *Ar.* Delirme, delilik *krş.* delülük.

çaba Tasa, çarpıntı.

- çıban** Vücutun herhangi bir yerinde oluşan ve çoğu, deride veya deri altında şişkinlik, kızartı, ağrı ve ateş ile kendini gösteren irin birikimi *krş.* ħurâc.
- çıgıt** Yüzde nokta nokta olan esmer leke, çil.
- çıkuğ** Çıkkık, bir kemik veya organın yerinden çıkmış olması.
- çiçek** İrinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan ateşli, ağır ve bulaşıcı hastalık.
- dâ'î'l-fîl** *Ar.* Ayak şişmesi, fil hastalığı.
- dâ'î'l-ħayye** *Ar.* Deri soyulması şeklinde görülen bir hastalık.
- dâ'ü'³-a'leb** *Ar.* Saç sakal dökülmesi şeklinde görülen bir hastalık.
- dâ'ü's-ser** *Ar.* Baş, kafa hastalıkları.
- delülük** Delilik, deli olma durumu, cinnet *krş.* cünün.
- demregü** Temriye hastalığı *krş.* ³übâ'.
- derd-i ser** *Far.* Baş ağrısı.
- dilcük** Bademcik, bademcik hastalığı *krş.* ħunnâk, leħâd.
- dumağ** Nezle *krş.* nâzile, nezle, tumağ, zükkâm.
- dü-belâ** *Far.* Bir tür hastalık.
- efdâh-ı 'urûğ** *Far.* Aşağıdan kan boşalması, akması.
- evrâm** *Ar.* Vücutta meydana gelen şişler, yumrular.
- fâlic** *Ar.* Yarım inme, vücudun yarısına inen inme.
- fatğ** *Ar.* Fıtık.
- felğumuni** *Yun.* Flegmon, deri altındaki veya organlar arasındaki dokunun iltihaplanması.
- füvâğ** *Ar.* Hıçkırık *krş.* inçkırık.
- ğâ³y** *Ar.* İçi bulanma, bulantı.
- ğıbb** *Ar.* Nöbeti gün aşırı tutan sıtma.
- gici** Kaşınma, kaşıntı.
- gicik** Uyuz hastalığı *krş.* cereb, uyuz.
- giciyük** *bk.* gicik.
- göbek burusu** Karın, mide ağrısı.
- gönül ahtarıl-** Mide bulanmak *bk.* gönül ahtarıl-, gönül dön-, gönül döndür-.
- gönül ahtarıl-** Mide bulanmak *bk.* gönül ahtarıl-, gönül dön-, gönül döndür-.
- gönül dön-** Mide bulanmak *bk.* gönül ahtarıl-, gönül ahtarıl-, gönül döndür-.
- gönül döndür-** Mide bulanmak *bk.* gönül ahtarıl-, gönül ahtarıl-, gönül dön-.
- göynük** Yanık, yanmış *krş.* yanuğ.
- ħafağan** *Ar.* Izdırap, sıkıntı.
- ħanâzîr** *Ar.* Sıraca adı da verilen bir çıban.
- ħarâret** *Ar.* Ateş, yanma, humma.
- ħareze** *Ar.* Safra taşı.
- ħaşbe** *Ar.* Kızamık hastalığı.
- ħavâle** *Ar.* Gebelerde ve küçük çocuklarda bazen görülen sara nevinden bir hastalık.
- ħayz** *Ar.* Kadınlarda aybaşı.
- hayz** *Ar.* *bk.* ħayz.
- ħumâr** *Ar.* İçkiden sonra gelen baş ağrısı, sersemlik.
- ħummâ** *Ar.* Baştan sıtma olmak üzere ateşli hastalıklara verilen genel ad.

- humre** *Ar.* Yılcık, alazlama *krş.* ısırğu, nâr-ı Fâris, nâr-ı Fârisiyye.
- hunnâk** *Ar.* Boğmaca, bademcik, boğaz iltihabı *krş.* dildük, lehâd.
- hurâc** *Ar.* Çıban *krş.* çıban.
- hüre** *Far.* Ağız içinde diş diplerinin yenmesi ve oyulması, delik delik olup etin çürümesi.
- ıncırık** Hıçkırık *krş.* fuvâk.
- ırku'n-nisâ** *Ar.* Siyatik.
- ısırğu** Humret, yılcık hastalığı *krş.* humre, nâr-ı Fâris, nâr-ı Fârisiyye.
- ısıtma** Sıtma hastalığı, ateş, titreme, üşüme nöbetleri gibi belirtilerle tanınan hastalık.
- iç ağrısı** Siroz hastalığı *krş.* istiskâ.
- ihtibâsü'l-bevl** *Ar.* İdrar tutukluğu, idrar zorluğu.
- ihtikân** *Ar.* Kan yürümesi, kanın bir yere toplanması, birikmesi.
- ishâl** *Ar.* Olağandan daha çok, daha sık ve sulu dışkı çıkarma, sürgün, ötürük, iç sürme, cır cır, amel, linet.
- istifrâğ** *Ar.* Kusma, boşaltma, vücutta olan herhangi bir maddeyi azaltma.
- istifrâk** *Ar.* *bk.* istifrâğ.
- istiskâ** *Ar.* Vücudun bir tarafında veya karında su birikme *krş.* iç ağrısı.
- istiskâ-yı tablî** *Far.* Siroz hastalığının bir türü.
- istiskâ-yı lahmî** *Far.* Siroz hastalığının bir türü.
- istiskâ-yı zıkkî** *Far.* Siroz hastalığının bir türü.
- kabz** *Ar.* Peklik, amelsizlik, kabız.
- karha** *Ar.* Yara, ülser.
- karın sancısı** Karın ağrısı.
- kelef** *Ar.* Yüzdeki benek, siyah veya kırmızı noktalar.
- kızamuğ** Kızamık hastalığı.
- kuğuz** Köpek, kedi, tilki *vb.* memeli hayvanlardan ısırma, tırmalama veya salya yoluyla insana geçen, zamanında aşı yapılmazsa ölümle sonuçlanan hastalık.
- kulunc** *Ar.* Şiddetli omuz ve sırt ağrısı.
- kurdeşeni** Ciltte çeşitli sebeplerle oluşan kaşıntılı döküntü, ürtiker *krş.* kurdeşen, şerâ.
- kurlağun** Kurlagan, et yaran, tırnak dibinde olan şiş.
- kurdeşen** Ciltte çeşitli sebeplerle oluşan kaşıntılı döküntü, ürtiker *krş.* kurdeşeni, şerâ.
- lahmî** *Ar.* Siroz türü.
- lağve** *Ar.* Yüz felci.
- lehâd** *Ar.* Bademcik hastalığı *krş.* dildük, hunnâk.
- mağaş** *Ar.* Sancı, ağrı.
- mâlihulyâ** *Ar.* Melankoli.
- nâr-ı Fâris** *Far.* Yılcık hastalığı *krş.* humre, ısırğu, nâr-ı Fârisiyye.
- nâr-ı Fârisiyye** *Far.* Yılcık hastalığı *krş.* humre, ısırğu, nâr-ı Fâris.
- nâşür** *Ar.* Nasır.
- nâzile** *Ar.* Nezle *krş.* dumağı, nezle, tumağı, zükkâm.
- nefesü'd-dem** *Ar.* Solunum yollarından gelen kanın ağızdan çıkarılması, öksürükle kan tükürme.

- nemle** *Ar.* Vücutta olan karıncalanma.
nevbet *Ar.* Zaman zaman ortaya çıkan aynı cinsten fizyolojik bozuklukların hepsi.
nezle *Ar.* Nezle *krş.* dumağı, nâzile, tumağı, zükkâm.
niķris *Ar.* Ayak parmaklarında, topuklarda ve mafsallarda meydana gelen ağrılı hastalık.
öksürük Öksürük *krş.* su'âl.
rebv *Ar.* Astım.
rîh *Ar.* Romatizma, yel, ağrı.
rîh-i bevâsîr *Far.* Basur ağrısı.
rîh-i nefh *Far.* Romatizma ağrısı.
ru'âf *Ar.* Burun kanaması.
rub' *Ar.* Nöbeti dört günde bir tutan sıtma.
saħfe *Ar.* Genellikle yüzde ve başta çıkan çıban veya sivilcelerdir. Kuru ya da yaş olabilir. Sulanır ve iltihaplanır.
şar' *Ar.* *bk.* şar'a.
sar' *Ar.* *bk.* şar'a.
şar'a *Ar.* Tutarık, tutarak, bayıltıcı, ağız köpürtücü ve çırpındırıcı bir sinir hastalığı.
³e'âlîl *Ar.* Vücutta meydana gelen siğiller.
sebür *Ar.* Vücutta çıkan kabarcık, sivilce.
³ele³ü'l-bevl *Ar.* İdrarını tutamama, prostat hastalığı.
selesü'l-bevl *Ar.* *bk.* ³ele³ü'l-bevl.
seretân *Ar.* Yenirce, gittikçe genişleyen yara, şirpençe *krş.* âkile, yinür baş.
sersâm *Far.* Baş ve beynin dönüp, aklın toplanamaması, menenjit hastalığı.
şınuķ Kırık.
şınuķ *bk.* şınuķ.
sıtma Sıtma hastalığı, ateş, titreme, üşüme nöbetleri gibi belirtilerle tanınan hastalık.
siğil Siğil, deride özellikle ellerde oluşan zararsız, pürtüklü küçük ur.
sil'a *Ar.* Vücutta çıkan ur, hıyarcık.
sill *Ar.* Verem *krş.* verem.
sivilce Sivilce, içinde irin bulunan küçük deri kabarcığı, en küçük çıban.
su'âl *Ar.* Öksürük *krş.* öksürük.
³übâ' *Ar.* Temriye hastalığı *krş.* demregü.
südde *Ar.* Vücudun bir yerinde görülen tutukluk.
şakıķa *Ar.* Baş ağrısı, migren.
şerâ *Far.* Kurdeşen, ciltte çeşitli sebeplerle oluşan kaşıntılı döküntü, ürtiker *krş.* kurdeşeni, kurdeşen.
talak şışı Dalak büyümesi.
tâ'un *Ar.* Veba, yumurcak denilen salgın hastalık *krş.* vebâ.
tuħme *Ar.* Mide dolgunluğu, hazımsızlık.
tumağı Tumağı, nezle *krş.* dumağı, nâzile, nezle, zükkâm.
'ufünet *Ar.* İltihap, yangı.
unutsaķluk Unutkanlık.
uyķusuzluk Uykusuzluk, uyku uyuyamama.

uyuz Uyuz, bulaşıcı bir deri hastalığı *krş.* cereb, gicik.
vebā Ar. Veba, salgın hastalık *krş.* tā'ün.
verem Ar. Verem *krş.* sill.
yanuḳ Yanık, yanmış olan yer *krş.* göynük.
yereḳān Ar. Sarılık hastalığı.
yinür baş Gittikçe oyulup derinleşen yara, yenirce, akile *krş.* ākile, seretān.
yürek ditremesi Yürek titremesi, kalp çarpıntısı, hafakan *krş.* yürek oynaması.
yürek oynaması Yürek oynaması, kalp çarpıntısı, hafakan *krş.* yürek ditremesi.
zafīre Ar. Göze beyaz perde inmesi.
zātü'l-cenb Ar. Akciğer zarı iltihabı.
zātü'r-ri'e Ar. Zatürre.
zīḳḳ-ı nefes Far. bk. zīḳḳu'n-nefes.
zīḳḳu'n-nefes Ar. Nefes darlığı.
zīḳḳu'n-nefes Ar. bk. zīḳḳu'n-nefes.
zūkkām Ar. Nezle *krş.* dumaḡu, nāzile, nezle, tumaḡu.

5. Organ, Bölge, Vücut Sıvı ve Salgıları Adları

'aḍale Ar. Kas.
aḡız Ağız.
aḥlāt Ar. İnsan vücudunda farz olunan dört unsur veya usare: kan, salya, safra, dalak [aḥlāt-ı erba].
alın Alın, yüzün kaşlarla saçlar arasındaki bölümü.
avuç Elin iç tarafı.
avurd Yanağın ağız boşluğu hizasına gelen bölümü.
aya Elin parmak dipleriyle bilek arasındaki iç bölümü, avuç içi.
ayak Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü.
baḡır Ciğer, bağırsak *vb.* vücut boşluklarında bulunan organların ortak adı.
bağırsak Sindirim organının mideden anüse kadar olan, ince bağırsak ve kalın bağırsaktan oluşan bölümü.
baldur Baldır, bacağı dizden ayak bileğine kadar olan bölümü, incik.
balḡam Ar. Eski tıp anlayışına göre bünyeyi oluşturan dört ana öğeden biri *krş.* sülük.
baslık Dirseğin iç tarafında hacamat yapılan üç damardan en aşağıda olanı ki akciğer damarı, baş damarı ve aşağı damar da denir.
baş İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız *vb.* organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa.
bāzū Far. Kolun omuz ile dirsek arasındaki kısmı, pazı.
bendkeşe Far. Eklem, kiriş *krş.* eḡ.
beḡiz Yüz.
bevl Ar. İdrar *krş.* sidük.
beyin Beyin *krş.* dimāḡ.
bil Bel, insan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm.
bilek Elle kolun, ayakla bacağı birleştiği bölüm.

boğaz Boğaz.

boyun Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi.

böbrek Kandaki zararlı maddeleri süzüp idrar olarak salan, omurganın sağ ve sol yanında bulunan çift organdan her biri.

bögrek *bk.* böbrek.

bögür Böğür, kaburga altı boşlukları.

bud İnsan vücudunun kalça ile diz arasındaki bölümü *bk.* but, but.

burun Burun *krş.* enf.

but İnsan vücudunun kalça ile diz arasındaki bölümü.

but *bk.* bud, but.

bülük Erkeklik organı *krş.* çük, yarağ, zeker.

ciger *Far.* Ciğer, bağır.

çeñe Canlılarda baş bölümünde yer alan, kemik ve kıkırdak ile desteklenen, altlı üstlü dişleri taşıyan ve ağzın kapanıp açılmasını sağlayan kasları üzerinde barındıran iki parçaya verilen ad.

çiyin Omuz *krş.* omuz.

çük Erkeklik organı *krş.* bülük, yarağ, zeker.

depe Baş, kafa *krş.* kafa.

dest *Far.* El *krş.* el.

dırnağ Tırnak.

dil Dil.

dimâğ *Ar.* Beyin *krş.* beyin.

dirsek Kol ile ön kol arasındaki eklem arka yanı

diş Diş, çene kemiklerinin üstüne dizili, ısırıp koparmaya ve çiğnemeye yarayan sert, beyaz organlardan her biri.

diz Kaval, baldır ve uyluk kemiğinin birleştiği yer.

dübür *Ar.* Anüs, kık, makat *krş.* mağ'ad.

ekhel tamarı *Ar.+T.* Orta damar, kolun iç tarafındaki ana damar.

el El, kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü *krş.* dest.

em'â *Ar.* Bağırsaklar.

em'â-yı ğalîz *Far.* Kalın bağırsaklar.

em'â-yı rakîk *Far.* İnce bağırsaklar.

emcek Meme.

eñ Oynak yeri, büküm yeri, eklem *krş.* bendkeşe.

enf *Ar.* Burun *krş.* burun.

eñse Boynun arka yüzü.

eyegü Kaburga kemiği.

geñiz Geniz, ağız ve burun boşluğunun arka bölümü.

göbek Göbek.

gögüs Göğüs, vücudun boyun ile karın arasındaki ön kısmı *bk.* göğüz.

gögüz Göğüs, vücudun boyun ile karın arasındaki ön kısmı *bk.* göğüs.

göz Göz, görme organı.

- ḥablü'z-zirā' ṭamarī** *Ar.+T.* Elin başparmağı üzerinde bulunan damar.
- ḥāye** *Far.* Haya, testis.
- ḥılıṭ** *Ar.* Eski hekimlerin insan vücudunda var saydığı safra, sevda, dem ve balgam olmak üzere dört unsurdan her biri.
- ilīk** Kemiklerin iç boşluklarını dolduran yağlı madde.
- ilūk** *bk.* ilik.
- incik** İncik, baldır.
- incūk** *bk.* incik.
- ḳafā** *Ar.* Kafa, baş *krş.* depe.
- ḳalb** *Ar.* Kalp, yürek *krş.* yürek.
- ḳan** Atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yardımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvı.
- ḳarın** İnsan ve hayvanlarda gövdenin kaburga kenarlarından kasıklara kadar olan ön bölgesi.
- ḳaşuḳ** Kasık, vücudun karın ile uyluk arasındaki bölümü.
- ḳasuḳ** *bk.* ḳaşuḳ.
- ḳavuḳ** Sidik torbası *krş.* me³āne.
- kemūk** Kemik *krş.* sünük.
- ḳifal** *Yun.* Şahdamarı.
- ḳol** Kol, insan vücudunda omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölüm.
- ḳolın** *Fr.* Kolon kalın bağırsağın karından (işkembeden) önceki bölümü.
- ḳoltuḳ** Omuz başının altında, kolun gövde ile birleştiği yer.
- köprücük** Köprücük kemiği.
- ḳulaḡ** *bk.* ḳulaḡ.
- ḳulaḡ** Kulak.
- kürek** Kürek kemiği bölgesi.
- maḑsal** *Ar.* Oynak yeri, eklem.
- maḑ'ad** *Ar.* Oturak yeri, kıç *krş.* dübür.
- māḳu'l-'ayn** *Ar.* Göz damarı.
- mefāşıl** *Ar.* Eklemler.
- menī** *Ar.* Döl suyu, sperma.
- mesāmme** *Ar.* Gözenek.
- me³āne** *Ar.* Sidik kavuğu *krş.* ḳavuḳ.
- mi'ā-yı i³nā' aṣeriyye** *Far.* On iki parmak bağırsağı.
- mi'ā-yı a' ver** *Far.* Körbağırsak.
- mi'ā-yı diḳāḳ** *Far.* İnce bağırsağın son yarısı.
- mi'ā-yı ḳolon** *Far.* Kalın bağırsağın karından (işkembeden) önceki bölümü.
- mi'ā-yı müstaḳīm** *Far.* Kalın bağırsak.
- mi'ā-yı şā'im** *Far.* İnce bağırsağın üst yarısı.
- mi'de** *Ar.* Mide, kursak.
- nabz** *Ar.* Atar damar, vurur damar.
- omur** Omurgayı oluşturan kemiklerden her biri.

- omuz** Boynun iki yanında, kolların gövdeye bağlandığı bölüm *krş.* çiyin.
oñurğa Bel kemiği, omurga.
öyken Akciğer.
rahim *Ar.* Döl yatağı.
sāfīn *Ar.* Bir tür damar.
şafra *Ar.* Safra, vücudu teşkil eden dört unsurdan birisi, öd.
şak *Ar.* Topuktan baldıra doğru bacağın incik kısmı.
şalya *Yun.* Ağızdan sızan tükürük.
şalyār *Yun.* *bk.* şalya.
sevdā *Ar.* Eskilerin insan mizacında kabul ettikleri dört unsurdan biri, kara safra.
sidük Sidik, idrar *krş.* bevl.
sinir Sinir, duyu ve hareket uyarılarını beyinden organlara, organlardan beyne ileten beyazımsı teller ve bu tellerin oluşturduğu demet.
şu yolu İdrar yolu.
süksün Boyun kökü, ense.
sülük Sülük, balgam *krş.* balgam.
³ü'lülī *Ar.* Meme başı.
sümük Sümük, doku hücrelerinin ve üzerinde bulunan bezlerin doku yüzünde nemli, akıcı ve kaygan bir tabaka oluşturan salgısı.
sünük Kemik *krş.* kemük.
şakağ Göz, alın ve yanak arasında, elmacık kemiğinin üstünde bulunan çukurumsu bölge.
şerāyīn *Ar.* Atardamar.
ṭalağ Dalak.
ṭamar Damar.
ṭarağ İnsanda ayağın yüksek olan üst bölümü.
teri Deri.
ṭırnağ Tırnak.
ṭopuğ Topuk, ayağın yuvarlakça olan alt bölümü.
ṭopuğ *bk.* ṭopuğ.
tükrük Tükürük bezlerinin salgıladığı bir sıvı.
uyluğ Kalçadan dize kadar olan bacak bölümü.
üseylem *Ar.* Küçük parmak ile yanındaki parmağın arasındaki damar.
yağrın Sırt, sırtın yukarı kürek kısmı.
yan başı Kalça kemiğinin üst başı, ucu.
yarağ Erkeklik organı *krş.* bülük, çük, zeker.
yürek Yürek, kalp *krş.* kalb.
zeḥ-dān *Far.* Döl yatağı, rahim.
zeker *Ar.* Erkeklik organı *krş.* bülük, çük, yarağ.

6. Cerrahi Alet Adları

- bıçağ** Bir sap ve çelik bölümden oluşan kesici araç.
çengāl *Far.* Çengel.

çengalcük *Far.+T.* Çengelcik.

çuvalduz *Far.* Ucu yassı ve eğri, büyük iğne.

demürcük Bir dağlama aleti.

dermen-keş *T.+Far.* Vücuda saplanan okun ucunu çıkarmak için kullanılan bir alet.

hukne *Ar.* Tenkiye aleti, şırınga.

hün-bend *Far.* Kanı durduran sargı.

iğne İğne.

karüre *Ar.* İdrar tahlili için kullanılan cam kap.

maşura *Yun.* Koni veya silindir biçiminde olup üzerine şerit, iplik *vb.* sarılan, karton, tahta *vb.* maddelerden yapılan araç.

mişkâşcuğ *Ar.+T.* Makas, küçük makas.

mîl *Ar.* Göze sürme çekmeye mahsus bir alet *krş.* mîlcü.

mîlcü *Ar.* Göze sürme çekmekte kullanılan ince ve uzun alet *krş.* mîl.

neşter *Far.* Hekim bıçağı.

panbuğ *Far. bk.* panbuğ.

panbuğ *Far.* Pamuk.

pota *Far.* İçinde maden eritilen kap.

şındı Sındı, makas.

sünger *Yun.* Yapay olarak elde edilen temizlik veya dolgu gereci.

tağlağac *bk.* tağlağu.

tağlağu Dağlama aleti.

usture *Far.* Ustura.

zahmet-keş *Ar.+Far.* Vücudun herhangi bir yerinde oluşan yumruları yarmak için kullanılan cerrahi bir alet.

SONUÇ

Bu çalışmada *Mecmû'atü'l-Fevâ'id* adlı Eski Anadolu Türkçesine ait tıp eserinde karşılaşılan tıbbi söz varlığı sözlük düzeniyle verilmeye çalışılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde özellikle Beylikler döneminde Türkçeye verilen önemin artmasına rağmen alanla ilgili terimlerin kökenlerine baktığımızda bu terimlerin bazen Türkçe bazen de yabancı kökenli karşılıklarının kullanıldığı görülmüştür. Ancak yine de Arapça ve Farsça terimler Türkçe terimlerden daha fazladır.

Arapça ve Farsça terimlerin Türkçe terimlere göre daha fazla kullanılmasında İslâm dünyasında bilim dilinin Arapça olması ve Arapçadan tercüme edilen tıp eserleri etkili olmuştur.

Eserde geçen tıbbi sözcüklerin kökenleri incelendiğinde 317 sözcüğün Farsça, 291 sözcüğün Arapça, 249 sözcüğün Türkçe, 38 sözcüğün Yunanca, bir sözcüğün Süryanice ve bir sözcüğün Fransızca kökenli olduğu görülmektedir.

Metinde geçen sözcük gruplarının kuruluşu incelendiğinde Farsça usulle kurulan sözcük gruplarının Arapça ve Türkçe usullerle kurulan sözcük gruplarından daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Metnin tamamında Farsça 162, Türkçe 46 ve Arapça 36 tıbbi sözcük grubu mevcuttur.

Türkçe sözcük grubu hâlinde olan terimler arasında isim tamlaması yapısı daha fazla kullanılmıştır. Bunun yanı sıra az da olsa sıfat tamlaması ve birleşik fiil grubu hâlinde olan terimler de mevcuttur.

İsim tamlamaları *ağac kavunu*, *keçi boynuzu*, *demür diken* gibi bitki adlarında, *bal şerbeti*, *koruk şerbeti*, *şa yağı* gibi yiyecek adlarında, *bağır sancısı*, *göbek burusu*, *iç ağrısı* gibi hastalık adlarında ve *şu yolu*, *yan başı* gibi organ adlarında karşımıza çıkmaktadır. Sıfat tamlamalarına *ağ behmen*, *kara çalu*, *kızıl boya* gibi daha çok bitki adlarında rastlanırken, birleşik fiillere *baş çekzin-*, *gönül dön-*, *gönül aktarıl-* gibi hastalık adlarında rastlanmaktadır.

Türkçe sözcüklerin konularına göre dağılımına bakıldığında en fazla Türkçe sözcük *organ*, *bölge*, *vücut sıvı ve salgıları adlarında* karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra sırasıyla *ilaç yapımında kullanılan bitki adlarında*, *hastalık adlarında*, *tedavide kullanılan ilaç, yiyecek ve içecek adlarında* ve *cerrahi alet adlarında* görülmektedir.

Organ adlarında Türkçe sözcük sayısının daha fazla olmasında temel organ adlarında *ağız*, *alın*, *ayak*, *burun*, *boyun*, *el*, *göz*, *vb.* Türkçe sözcüklerin tercih edilmesinin yanı sıra temel organ adlarının dışında bazı organ adlarına benzetme yoluyla *köprücük* "köprücük kemiği", *kürek* "kürek kemiği", *kavuk* "mesane", *şu yolu* "idrar yolu", *tarak* "ayağın yüksek olan üst bölümü", *vb.* Türkçe karşılıklar bulunmasının etkili olduğu söylenebilir.

Metinde sözcükler arasında eş anlamlılık da söz konusudur. Bu eş anlamlı sözcüklerin bir kısmı Türkçe ve yabancı sözcüklerin bir arada kullanılması sonucunda ortaya çıkmıştır: *'ades-mercimek*, *ağ-ebyağ-sepid*, *'azbe-gezmâzû-ılğun*, *koruk-hışrem-güre*, *'ineb-üzüm*, *enf-burun*, *bevl-sidük*, *füvâk-ınçırık*, *delülük-cünün*, *dilcük-hunnâk-lehâd*, *âkile-seretân*, *yinür baş*, *vb.* Bir kısmı da aynı kavramı karşılayan Türkçe sözcüklerden oluşmaktadır: *çük-bülük-yarak*, *çiyin-omuz*, *kemük-sünük*, *omaç-ovmac*, *şa yağı-tereyağı*, *gicik-uyuz*, *göynük-yanuk*, *vb.*

Türkçe sözcüklerin yapıları incelendiğinde ise şu eklerin sıklıkla kullanıldığı görülmüştür: *+clk/+cUk*, *-gaç*, *-gU*, *-(U)k*, *+Ilk/+lUk*, *-mac/-maç*, *+(I)n/+(U)n*, *+(I)z/+(U)z*.

1. Küçültme eki *+clk/+cUk* ile türetilmiş bitki, organ ve alet adları: *gelincik*, *dilcük*, *köprücük*, *çengâlcük*, *demürcük*, *mikâşcuk*.
2. Metinde tek bir örnekte karşımıza çıksa da fiilden araç gereç adları türeten *-gaç* eki dikkat çeken bir ektir: *tağlağaç*.
3. *-gU* eki ile türetilmiş hastalık ve alet adları: *demregü*, *dumağı*, *ısırgu*, *țumağı*, *tağlağı*.
4. *-(U)k* eki ile türetilmiş olan hastalık adları: *bertük*, *çıkuk*, *göynük*, *gicik*, *giciyük*, *öksürük*, *şnuç*, *yanuk*.
5. *+Ilk/+lUk* eki ile türetilmiş olan bitki ve hastalık adları: *günlük*, *üzerlik*, *yüzerlik*, *delülük*, *unutsaklık*, *uykusuzluk*.
6. Genellikle yiyecek adları türeten *-mac/-maç* eki ile türetilmiş yiyecek adları: *bazlamac*, *bulamac*, *omaç*, *ovmac*.
7. *+(I)n/+(U)n* eki ile türetilmiş organ adları: *alın*, *boyun*, *karın*, *öyken*, *yağrın*.
8. İkili organ adlarında görülen *+(I)z/+(U)z* eki ile türetilmiş organ adları: *beñiz*, *diz*, *gögüz*, *göz*, *omuz*.

Kısaltmalar

Ar.	Arapça
bk.	Bakınız
C	Cerrahpaşa nüshası
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
K	Konya nüshası
krş.	Karşılaştırınız
Sür.	Süryanice
T.	Türkçe
vb.	Ve benzeri, bunun gibi
Yun.	Yunanca

KAYNAKLAR

- Argunşah, M. (1999), *Muhammed b. Mahmûd-ı Şiroânî, Tuhfe-i Murâdî İnceleme-Metin-Dizin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehçe-i Osmânî* (Haz. Recep Toparlı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayat, A. H. (2010), *Tıp Tarihi*, İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları.
- Baytop, T. (2015), *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgin, A. (2006), "Osmanlı Döneminde İlaç Yapımında Kullanılan Tıbbi Bitkiler", *Osmanlılarda Sağlık / Makaleler, Araştırmalar / Arşiv Belgeleri Kitabı*. İstanbul: Biofarma Yayınları.
- Bloch, E. (1932), *Bibliothèque Nationale Catalogue des Manuscrits Turcs I*. Bibliothèque Nationale, Paris.
- Böler, T. (2013), "Hekim Beşir Çelebi ve Mecmû'atü'l-Fevâyid Adlı Eseri", *UTEK'13 Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi*, s. 493-501.
- Canpolat, M.; Öner, Z. (2007), *İshâk bin Murâd, Edviye-i Müfredde*, Ankara: TDK Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2005), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (2009), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, A. T. (2015), *Kitâb-ı Tıbb-ı Hikmet*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas.
- Doğan, Ş. (2009), *Terceme-i Akrahâdîn, Sabuncuoğlu Şerefeddin (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.
- Doğan, Ş. (2010), "Eski Oğuz Türkçesinde Tıp Dilinin Oluşumu ve Özellikleri", *Turkish Studies*, Volume 5/1, s.313-373.
- Erdağı, B. (2001), "Anadolu'da Yazılmış İlk Türkçe Tıp Kitabı", *Türkbilig* 2001/2, s.46-54.

- Erdağı Doğuer, B. (2013), *Hekim Bereket, Tuhfe-i Mübârizî (Metin-Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürkan, M. (2010), *Orta Asya'daki Eski Türk Tıbbının Başlangıçtan 14. Yüzyıla Kadarki Döneme Ait Bilinen Türkçe Tıp Metinlerinde, Tıp Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Gürlek, M. (2015), "Osmanlı Tıp Metinlerinde Geçen Cerrahî Alet Adları Üzerine", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.25, S.1, s.39-49, Elazığ.
- Kaya, E. (2008), *Muyüddin Mehi'nin Müfîd (Nazmü't-Teshîl) Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin) ve Bu Eserin 15. Yüzyıl Türk Tıp Dilinin Oluşmasındaki Yeri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Koman, M. M. (1955), "Tuhfe-i Mübârizî: Lübâbü'n-nuhâb Tercümesi", *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, s.689-719.
- Korkmaz, Z. (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçükler, Paki (1994), *Yadigâr-ı İbn-i Şerîf (Giriş-Metin-Dizin)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- Küçükler, P. (2010), "Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ'da Türkçe Bitki Adları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/11, s.401-415.
- Murad, S. (2009), *Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ Derviş Siyâhî Lârendevid (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Mütercim Âsım Efendi (2009), *Burhân-ı Katı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Önler, Z. (1986), "Hacı Paşa'nın Müntehab-ı Şifa Adlı Eserinde Geçen Bitki Adları Üzerine", *Türk Dili Dergisi*, s. 403-406.
- Önler, Z. (1989), "Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yazılmış İki Tıp Kitabında Yer Alan Sağlık Bilgisi Terimleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, s. 89-130.
- Önler, Z. (1990), "XIV. ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri", *Journal of Turkish Studies*, (Fahir İz Armağanı I), Volume 14, s. 357-392, Harvard.
- Özdemir, G. (2018), *Hekim Beşir Çelebi, Mecmû'atü'l-Fevâ'id (Giriş-İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Dizin)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas.
- Redhouse, Sir J. W. (2006), *Turkish and English Lexicon New Edition*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Şemseddin Sami (2006), *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Şükün, Z. (1984), *Farsça-Türkçe Lügat, Gencine-i Güftar Ferhengi Ziya I-III*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Tarama Sözlüğü I-VIII (2009), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türkmen, S. (2006), *Eski Anadolu Türkçesinde Tıp Terimleri*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale.
- Uçar, İ. (2010), "Türkçede Eş Anlamlılık ve Eski Anadolu Türkçesi Tıp Yazmalarında Eş Anlamlı Kelime Kullanımı", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Vol.2, s.37-48.